

Чича-Јордан

Једна слика
— Стеван Сремац —
СВРШЕТАК

За то је, ето, чича-Јордан постио и тражио и од других да poste, бар, кад већ не ће ићи на хаџилук, и љут био, кад би се тако ко пред њим продуцирао и називао и сматрао предрасудама све то што је чича-Јордану и старим нашим светиња била... Али за то му јесте Средом и Петком обично много мање гостију било; јер, прво, не би гост нашао што тражи, а, друго, извукао би жестоку лекцију и предиду од чича-Јордана.

— Има ли, чича-Јордане, бурека? бива да га запита какав ђак, који је бар за два столећа измакао напред испред својих савременика.

— Имат, имат бурека! одговорио би му чича-Јордан.

— Деде одсеци, вели ђак, за један грош!

— Да сечем, вели овај и узима

бичкију, којом се сече бурека, и почиње да сече.

— Е, е, стој, стој! задржава га ђак. А какав ти је то бурека? Шта! Са спанаћем!? Посан!! А зар немаш с месом бурека?

— Немат с месо! одговара хладно чича-Јордан.

— А што да нема? пита га ђак. Зар је то бурека!? Немаш други?... мрсан!...

— Немат! Немат други!... вели му љутито чича-Јордан. Ово си је правословенски бурека... кристијански бурека... ако смо, дѣмек, јоште кристијани... и ако је денеска ваздандан Петак...

— Та шта ме се тиче!

— Па ће да те се тиче!

— Ама, то је тероризам!

— Е, тој ти је!

— Ааа... имаш ли ти што друго?

Чича-Јордан му изређа неких седам, све посних, јела.

— Ама, та то су све посна јела...

— И Петак је посан, вели му чича-Јордан.

— Немаш нешто, ама, онако, мрсно...

— Јутре ће бидне све мрсно, вели му чича-Јордан.

— Ама, па зар данас да останем гладан! узвикну ђак. Деде, деде нешто, мрсно, деде, вере ти!

— Бре, и *ши веру* спомињеш!

— Ама зар да гладујем!

— Да гладујеш; што мислиш! Какав си грешник, с пос' ће мало да фајдиш души; него да једноудиш...

— Ама, па зар *ништа* да не једем целога дана!? уздахну ђакеља, који је већ свуда изгубио кредит, па га само доброта чича-Јорданова кредитирала још.

— Е, тој ти је! Кад нећеш посно, — а ти гладуј! Чини што знаш! А, бре, *прошта светогорски* да дође, — па ич ману да нађе неће на данашњу манџу...

— Ама — почиње опет ђак чешући се и разгледајући по чабрицама сира, по свињски пршуту и редовима повешаних кобасица. — А шта ти је оно?

— Суџуци, што ће друго да бидну? Сас тој ђавол вуче у пакал...

— Па дај ми од њих!

— Ба, сал тој не бива!

— Ама, цапа се ђак, ама па то је интолеранција најгадније врсте... То је, фактички, шпанска инквизиција! То ме инволтира!...

— Тој си је твоје знање!

— Дакле баш не даш!

— Јок, море! вели му одлучно чича-Јордан. Па ја ћу, бре, да баталим ели запалим овај дућан — а у моју радњу тој неће да дочекаш, да блажиш ели се омрсиш у Петак, — чу ли, бре! Виде ли ти ово! вели

му Јордан и показа му крст на челу и на рукама... Виде ли?!

— То је дивљачко тетовирање! Још један доказ више, да имађах право, кад рекох, да је то интолеранција, и то она најгаднија и најстрашнија интолеранција... верска интолеранција, која је Италију упропастила а Шпанију довела до руба и ивице пропасти!... рече ђак па се стаде шетати и гледати како нестаје јела на ватри и како се разноси по гостима, који су сви били врло при апетиту као већ сви те врсти гости што су, који долазе у гостионице у којима нема наштампаног на два језика јеловника, него се усмено саопштава гладним гостима. Час гледаше на кобасице и сланину, час на огњиште, а час на чанке по столовима испред гостију.

— Земај си, море, будало, док се неје поарчило! нуди га чича-Јордан.

— Не! рече после краће почивке и унутрашње борбе одлучно ђак. И у том тренутку изгледаше као славни Галилео кад је треснуо ногом и својим мучитељима рекао оно значајно *E pur si muove!* — Кад нема мрсно, — баш да му га ја не постим!

— Бре, бре! Види га, што збори никаква вера! Неје те ни срам од слунце божије! За кога греје, бре, оно!

— Шта ти ту: греје сунце!... Греје, што је то васионски закон!...

— »Закон!« Закон! И ти га почитујеш! И ти си имаш закон! кара га чича-Јордан. Хе! уздахну за тим и затресе главом. Тако си зборише и стари наши у старовремско време оно, па си душу изгубише а по-за душу и царство си! Цркву баталише, јутрење преспаваше, на литургију не идоше, кума не поштоваше, постови и Среде и Петке не постише, сас Латинке се женише, сас атови у цркву улазише и сас миздраци

нафору узимаше и на сито гу срце поручаше; а Господ се наљути па рече таг: Да пуштим потоп, да потопим све, — не бива. Даја сам реч и обећање; дуга остаде преко облак како големо писмено за верување на људи, да вола и потоп неће веће да бидне, веће рече: Не треба на несрећници царство; па ги узе Господ царство, та предаде на другу веру. И заступи друга вера и друга судија настаде! Е, тој ће и ви саг да направите!

— И ти чуо... чуо и видео Бога. Чуо га баш где он тако збори... И видео га, и знаш позитивно да га има! вели му јетко гладна ђакелја. Баш позитивно тврдиш његову екзистенцију...

— Ех, несрећо ниједна! Има мајстори за *сати*, а неће да га има за *свет*; за небо, за слунце, месец, за звезде! Како збориш то! Их, штета и јазук за тол'ко учење! И ти ме питујеш!....

— Па да питам те: шта си видео, кога си видео?... Ама баш њега... Бога?... пита га гладни ђак.

— Несам Бога видео, ама му угодници виде' и целива'. Свечи сам видео толики... Светог Прохора, Светог Арсенија, Светог краља, па Светог Владимира Елбасанског... А Бога кој може да види! У слунце, бре, па може ли гледаш, а ем неје Господ! Па може ли да гледаш у слунце, е, збори дѐ!?

— И ти баш знаш да је тај Прохор, како ли се ваби, светац?!

— Како неје светац!... Како, бре! Руке му жуте како смиљ, па све са сребро оковане...

— Па ваљада је био што крив, па га оковали!... вели овај заједљиво.

— Оковали! Свеца оковали! Несрећо! А кад неје светац, — што не труне за тол'ко стотин' године, веће

се жути како смиљ и мирише како босиљак!

— Ама то су само марифетлуци мантијашки, како умесно вели Дрепер. То је у науци још од вајкада познато!... Још стари Мисирци познавали су вештину балзамовања!... Ено Рамзеса II., из осамнаесте династије.

— Иха! Много знаш, много ће патиш!

— Море, батали то, него дај да ручам...

— Ете ти па ручај посно, вели му чича-Јордан.

— Јок ја, вала! рече ђак па пође. Ја одох!

— Иди си! Кој те држи! Неси врзан! одговара му љутито чича-Јордан.

И ђак доиста изиђе нагло и пође љутито, али на једаред застаде на пољу и стаде размишљавати. Сећа се лепо да је и код Сиљана и код Биљана, и код Дамјана и код Ташана, остао дужан, није платио... Куд зна! Зна да му ни један не ће дати; а како су му се зарикали, Бог зна, шта још све може добити, ако им се на очи појави, а потреви их рђаве воље!... Размисли се па се полако ушуња опет код чича-Јордана и стаде на врата. Гледаше свет како пролази; слушкиње проносе порције а он звиждукаше полако, више за се, неку песмицу. Гости почеше већ излазити, и то га опомену и трже из размишљавања, он уђе скоро нечујно у ашчаницу, седе и ослови:

— Сад, шта му је, ту му је!... Дад', Бога ти, што има! рече и стаде притезати опанке.

— Е, што ти зборим ја!

— Ајде брже, погибо' од глади! вели онај.

— Што је било нестало, а што остало, ово ти је! рече чича-Јордан и метну преда-њ четврт хљеба и три

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

струка прâси-лука дугачка као ишчупане палме.

Хукну ђак, дуну на нос и промрмља нешто, па стаде гледати донесено. Дуго гледаше, па ће најзад рећи:

— Зар баш тако!... Ја нећу то! рече и одгурну од себе. То је атак на моју слободну вољу... То је терор, инквизиција, и то у деветнаестом веку!...

— Ја те убаво кани и кани, докле беше у лонци и тенџере манџе, — а ти тврдиш пазар! А беше манастирска трпеза! Беше посна сарма, јанија од прâси-лук сас заитин шарлаган, па чорба од рибу, пилав од јагуљу, ђувеч од рибу, па гргечи на зеитин, риба на роштиљ! Ех, деда-владика, море, да седне, па прсте да лиже од голем слас', — а ти, ем, фукара, ем манишеш!

Кад чу ђак списак несталих јела, у њега уђе неки немир и он се диже, па стаде ходати по механи, грицкајући нервозно савијену брадицу своју. За тим приђе огњишту и стаде дизати капке и загледати по лонцима, тенџерама и шерпењама, али ода свуд је зијала страховита празнина на њ!

— Е, саг једи си прâси-лук! вели му чича-Јордан гледајући га како се тужно наднео над празним судовима. Апостоле, бре, донеси јоште неки струк прâси-лук за господина Радислава филозофа и анатематика! Има ли јоште?

— Нема, одговара Ванђел, последње, што беше, дадо'...

Кад чу господин Радислав, философ, да нема више а он брзо седе за сто па се наклопи на лук и хлеб. Живо је протествовао а још живље јео. Уздисао је једнако и говорио да смо много изостали иза срећних културних народа; и да ће још дуго и дуго проћи, док се еманципујемо

од тих постова и свих других наслеђа и заоставштина из опскурних средњих векова.

А чича-Јордан, задовољан што је сломио и победио упорног атеисту, седа за исти сто да руча. Износи последњу порцију посне сарме и јаније од прâси-лука, пилав од јегуље и дели с ђаком; нуди га а овај не чека да га дваред понуде. Ђак прима и једе: једе само да му буде жалост још већа што је пропустио тако славна јела. А чича-Јордан зна дејство што га је произвело код ђака ово пола порције и смеје се задовољно, тако задовољно као да се никад и неможе наљутити.

*

Па ипак се чича-Јордан умео и наљутити, ако не због јела, а оно због пића. Нарочито је мрзео на пијанице, а морао се с њима носити и бочити, јер његово чисто, натурално, вино било је надалеко разглашено, и природно је, да му је у радњи било увек по неколико таквих који не долазе у механу због друштва и новина, него због пића, јер су, тако рећи, сами себи друштво. И ако су му леп новац остављали, јер су одмах донесено и плаћали, извињавајући се једнако да је то последња чаша — ипак их чича-Јордан није марио и с тешком их је муком трпео.

Међу њима је највише мрзео неког Мату молера, баш најредовнијег и најчешћег госта. Кад је Мата сам долазио, још и које како га је трпео, али кад је с њим видео и Венџла Нохавицу, такође молера, са ужасно црвеним носом, тако да му је то црвенило захватило и оба образа по пола, — е, онда се чича-Јордану лепо смркне! А још кад би пан-Венџл Нохавица запевао, тада би плануо чича-Јордан и грдио би их, како је

то срамота у сред бела дана пити па још и певати! *Дању* да поје човек!

— Пијемо ми и ноћу! Е, па дѣ, погрешили смо! извињава се Мата молер. Погрешили смо, чича-Јордане. А ми знамо, да је ноћ управо за пиће! Е, ал' како сад у лето да му дочека жив човек ноћ, — кад су дани тако дугачки!... Има то све свој један ред, вели Мата штуцајући, и један, рећи, поредак, и регулу, то јест!... Апостоле, море, деде један прокимен глас пети... Једно чокањче мученице...

А чича-Јордан се само устумарао по механи па брише и намешта, тек да се нађе у послу.

— Зашто, кад почнем дању, наставља молер Мата, мучећи се једнако да завије цигару, опијем се а и не дочекам ту ноћ; а кад, опет, ноћу почнем, а она кратка, па за час, а оно забели зора... Па једна мука и невоља је то, газда-Јордане, лети; а зима је већ нешто друго, е, зима је таман онако...

— Ама, не ваља, Мато дете, не ваља!... Има вера што пије, а има па што не пије. Ти да не гледаш на Венцла што чини; њему вера допуста да пије! Шваба је, а Шваба знаш како је — дор се не соплете од пића, па он ништо и не хесапи да пије. Ели си видеја кадгод Швабу, да си трезан промине кроз сокак?!... Лок! Неси видеја и не ће га ласно видиш. Кад иде, оно мора поза њег пцета да лају и деца да му се смеју... Ама теб' ти вера не дава изун; резилак је за теб'! Ми си пијемо за кеф, а они си пију за резилак!

— Море, газда-Јордане, вели му Мата молер, нема тога Бога, ко ће ме уверити и убедити да не мора да се пије!...

— Е, што да мора?

— Мора! вели одсечно Мата молер, То сам занат захтева. Јеси ли ти,

Бога ти, видео трезна молера, сад ја *тебе* да питам?

— Истин', да ти право речем... много, истин', пијете...

— Е, то је! То је! рече лупајући у знак одобравања шаком по столу, а за тим додаде. Еј, Ванђеле, колико се оно чита, Бога ти, 'ванђелија на велики четвртак, а? Дванајест, је ли? Е, па пази и бележи; и ја ћу дванаест чокањчића данас! Дај још једно чокањче, а ево ти одмах и паре. Ово је треће чокањче... Е, је л' плаћено? Тако! Само часно и поштено! Ја сам ти чича-Јордане такав човек! *Своје недам, а шуће нећу*, и не д'о ми Бог!...

Хукну чича-Јордан кад Ванђел донесе и треће чокањче Мати молеру.

— А што се тиче, односно мдлѣра, што пију, то ти и опет кажем, да они апсолутно нису криви за то него занат... Занат му је такав! Јер сваки занат... Еј, Апостоле, дај друге машине, имаш ли сумпорњаче, ове се гасе, гасе, брате, вели мучећи се да упали цигару... Јер сваки занат има једне своје, рећи, теготе и невоље! Ето на пример тишлери добију дугачке руке ка' орангутани и криве ноге ка' слово »хјер«; шнајдери пак оћораве пре времена и прилепи им се трбух за леђа; ковачи, опет, добијају од тешка рада тешку руку, па кад се, на прилику, потуку ка' људи с другим којим еснафом, — увек зло ударе, па плаћају ја л' кесом ја л' апсом; бакали краду на кантару; кломфери се пењу високо на кров, а ми молери падамо под астал, за што ми морамо хтели не хтели да пијемо, а све заради оних несретних пугбѣа што те бију са свију страна. Дакле то није, да кажеш, да ми оћемо да пијемо, него морамо, занат то изискује, а треба живети, треба леба, брате слатки... Па једна брука и невоља, мој чича-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Јордане! Еј, Ванђеле, дад' још два чокањчета, за мене и побратима Венцла, а ево ти одмах и паре. Ето ти, побратиме, па пиј!

— Але и дувана... вели Венцл. Ја сам ти искал, — а ти си ми не дал!

— Е, дувана нема! Немам га ни ја!

Али Венцл није ни тражио више; изгледа да је већ заборавио. Него натеже чокањ и до пола испије, па запева неку његову омиљену песму, неку, тако да кажем, српско-чешким језиком спевану, коју је по калупу бачванских песама по свој прилици сам и саставио:

»Але модем Бога и сватого Јована,
Да ми купе за фајку дувана.«

Чим би чуо ову песму, чича-Јордан би се чисто згрануо. Прво, што није трпео да се светац профанише, а после није волео да се из његове кафане чује песма, па да пролазници завирују а деца да се купе испред врата и блену унутра. Тада би бегео из кафане ако је то у дан било, а ако је у вече по вечери, он би одмах наредио Апостолу и Ванђелу, да узму метле и да чисте, без икаква обзира на госте, а сам би се појавио и стао на сред кафане са фењером, што би био знак, да је крајње време кућама да се иде, и да чича-Јордан не остаје нипошто.

— Ај' дом да си идете! вели им чича-Јордан показујући на кокошке у авлији на дрвету, које ћућоре и гуркају се око центра свога петла. Зар ве неје срам, бре, од живину ову!... Кад су, бре, полегале! Ајд' да си спијете!

— Море, батали, вели му Мата молер, какво спавање. Спаваћемо милион година кад умремо!

— Ајде, бре, несте једне Швабе! а кад би чича-Јордан некога назвао »Швабом«, то је значило да га ни

у шта не цени. Јер само Швабе, причаше он, не лежу рано, него банче ноћу, базају и лутају по сокацима, разговарају се и свађају ако не с другим а оно са самим собом, и скидају понизно шешир сваком диреку поред којег прођу и о кога се лупе. — Ајде, море, чу ли што зборим! Вакат је за легање и спијење, вели палећи фењер, што је значило да је то ултиматум чича-Јорданов, и да погодбе нема; нема останка, па да би на сваком литру вина камилу зарадио! Што је скупио пазара скупио, оно остало није тражио. Ако му ко плати добро, ако не плати платиће Бог.

*

Па тако је у више случајева и било. Нису му дуговале само таке пијанице као што је молер Мата и молер Венцл. Имао је он дужника, још међу каквим људима, и то старих дужника, од више година, јер чича-Јордан је, као што је раније споменуто, неколико пута већ био апчија. А ти су дужници били они што су као практиканти правили, а као виши чиновници заборављали и одрицали дугове. Додуше, имао је чича-Јордан и поштених дужника, што су се сећали и њега и дуговања њему и плаћали му поштено. И онда је чича-Јордан био сав блажен; хвалио је тада људско поштење, чинио прилог цркви и понова отварао кредит новим дужницима. Али ти таки, што плаћају старе дугове били су ретки; били су тако рећи беле вране, велика већина их се чинила и невешта. Каква господа, што су се као, ђаци, дијурнисте и практиканти још некад задужили, а после добро оженили, још боље напредовали и у власти, богатству и части, — па прођу крај чича-Јордана, па га и не познају!! А он их још извињава

силним бригама и државним пословима.

— Хе-хе! смеје се чича-Јордан. Гледа ме на окаљке а не познава ме... не сећа ме се!

— Море, неће да те позна, вели му један ђак, неће чича-Јордане, у томе је сва ствар. А да видиш, да му нешто опет затребаш, како би те лепо познао! Него сад постао велика зверка, па си ти сад за њега просто једна мања него микроскопска животињица, једна инфузорија!...

— А и ти си луд, што трпиш то! Не био ја на твом месту! вели му господин Милија буџаклија (адвокат) ... Ти си ка' назарен... само велиш: »види Бог!« Кад му требаш, зна те, а кад му не требаш, не зна те и не познаје... То је оно што се у песми пева о Краљевићу Марку. — Ја му, вала, не би пропустио, па да сам богат ка' онај Крсмановић... А колко их имаш таквих?

— Хехе, »кол'ко« питаш. Један ли је, па да га знаш. И ја па што збориш! И ја њи заборави, — та они мене да не забораве!

— Е, ја би, видиш, газда Јордане, вели госп. Милија буџаклија, ја би овако то урадио. — Почем су те они већ заборавили — а и ти њих почињеш, како сам велиш, заборављати, — најбоље би било, да се пожуриш, док ниси са свим излапио, па да им се јавнеш... да им кажеш: људи смо, ласно се заборављамо; а ја сам тај и тај, а чекања вала било баш доста —, па кад Бог вама, а ви мени... Па, ако те понеки и тад не позна, онда се мени обрати; и онда ће то бити *моја* ствар! Е што сам ти ја човек душманин за таква рђавства и пангалозлуке, то више нема! За добра човека сам ти, газда-Јордане, мек ка' овај љеб, ама за рђава, за пангалоза, — горе му куге и несреће, вала, не

треба од мене!... Шта вели, не познаје те! Ово је с тобом, ка' он што мало час заусти да рекнем за Краљевића Марка, вели: »Кад је *мејдан дијелиши*: Богом брате, Краљевићу Марко! А када је *шићар дијелиши*: Оклен бјеше, незнана делијо?!«

*

И доиста послуша га чича-Јордан, па стаде прилазити старим дужницима и опомињати их за дугове од пре десет, петнаест и више година.

Код понекога се и офајдио; добио све, пола, или део, и био задовољан, а код понекога — ништа!

Један га је чак грдно увредио. То је био неки госп. Петроније, чиновник вишега положаја, с великом платом.

Као практикант ранио се код чича Јордана пре петнаест и више година кад је овај држао опет ашчиницу, само се онде звала »*Ашчиница код Скендербега*«. Тада је садашњи велики чиновник био пука сирота, кубурио као ђаво а јео као хала. Плата му била мала и за храну а камо ли за одело. Памти га чича-Јордан кад је сам себи пришивао дугмад »јемствеником«. А био је кицош. Као ђак најрадије је послуживао код маторих бећара који су се лепо носили. И он се још као ђак научио на последњу моду добијајући одело од господина кога је послуживао. За то му је и тешко било кад је постао практикант и морао сам себи куповати одело, јер је волео да се лепо носи. Идеал му је био да стече леп сат, перорез са осамнаест делова и свилен фини кишобран, који је у футроли носио само кад је било ведро, јер за кишовито време имао је други простији, вунени. Лако је оном за кога вреди оно народно »Мало једе а лепо се носи« али је мука била за Петронија који је и много

јео а хтео и да се лепо носи, и за то је натезао к'о Шваба с гаћама. — Кад би се више вересије накупило, он би замолио чича-Јордана, да га засад причека. Мало-мало, па га тек замоли да га остави за сад, треба му, вели, цилиндер; други пут прстен, игла за машлију и тако даље. Мало по мало па се у последње време накупила толика сума да га је чича-Јордан и без молбе остављао на миру не смејући ни помишљати на наплату, кад је Петроније добио указ а задржала му се прва плата. Тада му је још сам чича-Јордан извадио осам цванцика и дао му да почасту друштво, а за плаћање вели: колај је работа. Кад узима послаће поштом; јер је Петроније био унапређен с премештајем. Како тад оде, као да пропаде човек. Чича-Јордан га више не виде и не чу за њега, све до скоро, дакле за неких петнаест година.

За то време је госп. Петроније начинио каријеру. Носио се лепо, понашао лепо, стекао много познанства, и спољашношћу својом умео придобити све, све без разлике пола и година старости. Разапео је мреже на све стране. Баш као вешт и искусан риболовац кад баца сертме па извуче богат лов у сертмету, па стане да бира. Ситне кесегице претури преко руке па их баца опет од себе, а крупније задржава, док се напослетку не намери на какву голему штуку; ту задржи, и она му обилно исплати сав труд. Тако је и он бацао мрежу и одабирао, док се на послетку није намерио и уловио оно што је тражио.

Својим сомотским прелуком, прстењем, свиленим кишобраном од три дуката, својим федермесером са неких осамнаест комада разних справа у корицама (као великим и малим ножевима, кашиком и вуљушком, ма-

казицама и турпијом којом је често у женском друштву турпијао своје нокте) а нарочито својим умешним понашањем, он је просто заносио госпоја Полексију, једну богату удовицу, старију од њега за неких једанаест година. Допао јој се једном приликом у неком друштву, и она му одмах поклони своје срце које је пре тога било законита својина најпре Ћир-Аидона бакалина а после газда-Ранисава магазације, али се још неко време ипак устезаше да му поклони и руку своју. Па најзад се реши да и то учини помоливши се најпре на гробу свога другог супруга, покојног газда-Ранисава магазације и потражив од њега опроштај и дозволу. Оде на гроб мужевљев, где му је подигла и споменик с натписом, који се свршаваше: »а овај спомен подиже му његова довека уцвельена и до гроба неутешна супруга Полексија. Ту се тихо помолила Богу. Кад је устала, осетила се, кажу лакше. Још се помало колебала идући с гробља, али је друге жене салетиле тешењем и храбрењем, а за једну од њих, веле, да је казала како је чула неке гласе из гроба; као покојник да је рекао: »Море, ћорава посла! Шта се млатиш, Бога ти, Полексија! Мртвима покој, а живима уживација!...« Онда се и друга једна осмели па рече, да она само није хтела прва да каже, јер неби јој веровали; али кад је већ једна чула, онда нема смисла ни она да прећути што је чула. Она каже да је чула где је покојник рекао још и то: »Кад није било ништа оном Ћир-Андону, кад си за мене пошла; — неће, веле, ни мени бити криво, кад поћеш, за господина Петронија!«

Утешена тако духовно, удовица чим се вратила с гробља, пратила је бабу по господина Петронија. Преписала половину свега имања на њега

(другу половину је задржала ако буде порода) и наскоро се и удала за њега.

И господин Петроније постаде богат човек. У служби је напредовао; привређивао и он и жена. Пара се на пару гомилала. Он доноси плату а она даје новац под интерес; и имање је расло брзо као лавина што расте кад се опучи низа страну од брега. Био је у сваком изобиљу, и није никакво чудо што је заборавио на беду и невољу; заборавио да је некада живео неки вечито гладни Петроније који се хранио у ашчиници код неког чича-Јордана и грдно фалатао хлеб који је наслaган био у грдној количини, до које је Петроније најрадије седео; прво за то јер се могао и сам послужити, а друго, што је још боље, могао је појести пет комада а платити само један комад.

*

Њему се, дакле, обрати једнога дана чича-Јордан с намером, да га опомене на старо дуговање. Али грдно наседе. Јер господин Петроније га само погледа од главе до пете, па пође даље.

— Господин-Петроније! Што, не познајеш ме зар?

Тада Петроније протрља чело и опет стаде одмеравати чича-Јордана од главе до пете, и најзад рече, да се њега сећа, али се дуговања никаквог не сећа; све му се чини, да је он то давно и давно исплатио.

— Неси исплатија, господине, неси! Имаш многе државске бриге, па си заборавија зар, а ја си пантим убаво! вели чича-Јордан.

— Море, шта ти мени ту звоцаш! набрецну се госп. Петроније. Још ћу и таквим рекалијама дуговати! Па му спомену неке параграфе по којима и да није наплатио дуг, нема сада права да га потражује. Чича-Јордан се стаде снебивати и узми-

цати што госп. Петронија још више охрабри.

— Марш, цукело Турска!... Још ћу и таким гуланферима дуговати! Није ово Турска, ни Арнаутлук! заврши госп. Петроније и чистећи четкицом своје обојене бркове баци један презриви поглед на запрепашћеног и постићеног чича-Јордана, који остаде као укопан у месту.

*

— »Турчин« ми рече! пцето ни-никакво! јадаше се чича-Јордан кад се нађе међу својима. Е, што да ми рекне да сам Турчин?... Овој ли је Турчин!? узвикну и загрну рукав показујући гостима својим тетовиран крст на рукама. Е ли Турчин тура на себ' овај свети белег?! вели идући од једног до другог госта и показујући знак крста. Несрећа ниједна!... Никога, бре, не тужи на суд ова бела глава за шесе' и девет године, — а њег ме стаде ћеф да тужим, ете, сад!

— Па, вала, баш би и требало да га тужиш! вели му госп. Милија буџаклија. Па како сам ти докон, а одавно сам га узео на зуб, — таман згода да се ја и он искусуримо! Да га ја потхватим, ама онако како ја знам и уем, онако мојски!... Ето, колико сутра...

— Е да га тужиш... вели госп. Милија.

— ...а ти ћеш ми — пошто ми се није придесило пара данас — дати нешто ашлука...

— Да дам, да дам! вели чича-Јордан и маша се за чекмеце и даде му колко за први мах!

Госп. Милија одмах оде, састави тужбу, и оде у суд у име свога властодавца чича-Јордана, предаде тужбу и дочека дан суђења. Али се покуњен врати из суда.

Госп. Петроније се вешто бранио. На суду је казао да се не сећа ду-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

говања, и према томе више је него извесно, да је платио. За тим спомену, да је баш и тако, како тужитељ вели, по §. 928. тачка а »Грађанског и трговачког законика«, вели: »Тужба механције и угоститеља за пребивалиште и храну застарева за *шест месеци*«, а ово, тако звано, његово дуговање је од пре неких петнаест и више година! Сем тога на основу чл. 12. »Механске Уредбе«, ко тужи за више од дванаест гроша механског дуга а нема признанице — одбија се од тражења. — И по томе не плаћа он. Даље, вели, да је његово имовно стање добро познато свакоме; да он *даје* новац на зајам, и према томе нема нужде да *узима* на зајам...

Ово чича-Јордана ужасно дирне и потресе. Није могао својим очима и ушима веровати, да ће се човек заклетити (криво заклетити!) за једну тако малу суму! И он се зарече, да неће више да буде механција. Чим пролеће пукне, иде опет у пударе. Гадно му међу људима, лепше му изгледа

међу децом. Лакше је с безазленом децом се кавцити него с поквареним људима парничити.

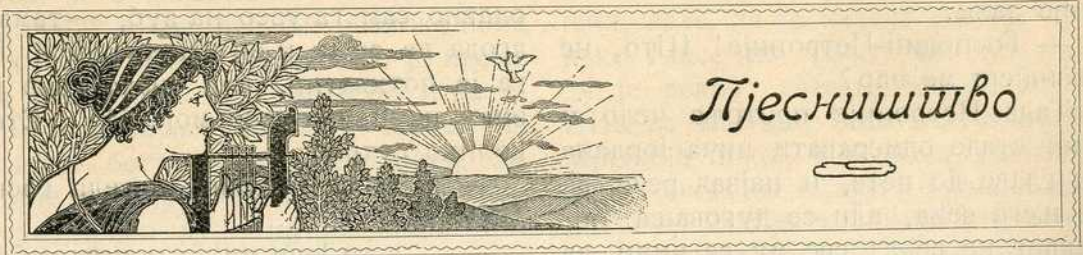
— Море, неје, вели чича-Јордан, механцилук за мен'! — Ех, пударлук, — колај работа! Ту с децу имам посла; а с децу ласно! Викнем: а, бре, деца, а они се разбегну како чворци!

*

Сад је опет пудар. Опет га хвале као вредна и поуздана, само му замерају и коре га, што је и сувише добар, па ће на јесен опет красти деца. Али он обећава да ће одсад бити други човек, а позива се на пушку, коју је купио, као на доказ, да није више он онај стари чича-Јордан. Неће више мотком, него пушком; па да убије ка' врапца, свакога оног кога нађе у башти!...

А ко хоће да види, како је чича-Јордан одржао реч, и какав је био одсад као пудар, тај нека се врати опет на Прву Главу ове приповетке и нека је прочита.

Биоград.

У ДОМОВИНИ

Епиграфи и ахбабу: Алекси Шантићу

Опет ме ево, на твојијех груди,
Рођена грудо, — мајко моја мила,
Животом срце опет ми се буди,
И пјесма ево порађа се чила.

Гле, сунце твоје опет грије мене,
О, како њежно злаћане му зраке
Згривају моје груди залеђене,
И дух ми дижу небу под облаке.

С висине сиње — сунцу испод крила —
Гледам те, гледам, мој премили доме:
Високе горе — станке б'јелих вила —
И родна поља, дубраве питоме.

Ту сиједа Вележ, што високо гори
Диже се к небу и сунчаном сјају,
Сваког јутра оклен јасна зора зори,
И златног сунца зраке заблистају.

Ту Хум и Столац охоло се пењу,
К'о мртва стража, што вјекове броји;
На суром кршу, на хладном камењу,
Ја видим прошлост прадједова моји'.

О, кол'ко само, колико ли пута
Јуначка крвца потекла је током,
Куд сада пастир вере се и лута
За својим стадом — за овчицом кротком!

Јест. Суре ове и врлетне хриди
Нијема наша историја то је,
На којој око вељу славу види,
Негдашњу славу миле груде моје!

Ту, доље хучна Неретва се пјени
Кроз цв'јетну башчу, што се Мостар зове,
И б'јесним хуком к'о да прича мени
Свијетле приче славе Србинове.

Ту Бишће-поље. О, колико туде
Дивнијех српских витезова паше,
Слободу бранећ' своје родне груде
Колико њиха млаћан живот даше!

О, свете слике, што вас око гледа,
Пуне л' сте сјаја, пуне л' веље славе!
О, да л' смо ваша ми достојна чеда?!
— — — — —
Не, нисмо! Стидно сви погнимо главе!

Буна

Осман Ј. Ђукић

ФЕРИДА

Цаљ, Фериде, да те више не видим!
Дости ми је било јада до сада.
Њешто си ми учинила, безбели,
те без тебе нисам могō ни часа.
Да си почем пошла ти у чочуке,
ја бих свирō у саз или у зурну!
— Сви су моји мене с тебе корили
и овако о теби су зборили:
»Шта ће, болан, она теби, шта ће?
Није *шукар*, и *наште да лаће!*«
Ал' ја теби бијадох под руком:
могла си ме начињет' бауком,
иљ' ме превест' преко воде жедна —
Фираунко једна!

Кад у мени распали се јангија,
још силнија, још врелија, страснија,
кад сам био плахо мерак на тебе,
кад сам свезō севдах колик до неба,
— твоја ватра на пречац се стижала.
Али, шућур, дерт ме још не прекиде,
све ћу ја то пребољети, иншала',
што је ћаво већ понио, нек иде!

... Бир се скарим за земаном старим,
и там, и там, по мах'ли се скитам,
па се питам, да ме скрлет прође:
шта л' ти оно од једанпут дође,
те си намах нако била ледна,
Фираунко једна?!

— Кò некада гиздава си и сада:
аршламама китиш кике гараве,
све је ачик и шарено на теби,
све ти мрко а бијеле дандишке...

И сад ми је жао оне вечери:
Ох, ал' су ти сјајне биле аџишке,
кò алмази сјајни, што су смјештени
гор', у шиљак, над мунаром, свештени!

Ох, ал' су ти врела била њедра,
кò петровско сунце с неба ведра!

Ох, ал' су ме руке стисле, леле,
кò кад су ме удавити шћеле!

Ох, ал' су ти уста била медна —
Фираунко једна!

Беч.

Аџа, аџа, да те опет милујем!
Пехнућу ти једну, двије, спужике
и халисат' аршламе ти из кике
и ујест' те за подвољак, дилберу,
пољупцима помешћу ти дисање,
да у моме загрљају пресвиснеш!
Аџа, аџа, да ми се не жалује,
кад те и сад срце моје милује,
кад га и сад таре севдах стари
и све оне око срца ствари;
и сад чезне и за тобом пуче,
и сада га кò тилисум вуче
гаравих ти аџишака снага,
Фираунко — драга!

Лазар Шмишријевић

Мртви Христос

— Matilde Serao —

Црквица је хладна, мразовита. Тле од мрамора, зидови од мрамора, мраморне гробнице, а од мрамора и кипови. Али то је мрамор тамне, мрке, угасите боје, некако болешљив и влажан због дубоке старости и вјечито без сунчаних зракова изложен само блиједој свјетлости стаклених прозора. Нема ту златних уреса, нема чирака, свјетилника, полијелеја, завјетних кандила, ни мирисавага цвијећа. Мјесто накитâ, орнаменатâ, мозајикâ, натписâ, палмâ, волутâ, капитеља од бијелог, црног или сивог камена — ништа друго до само голо, голо — камење. Све је студено, тихо, свугдје мртва гробна тишина. Другдје је живот: глас свештеника, који моли, слаби и танани пламичак свијећа, звек звонцета, шкрипа столице, благи дим од тамјана; овдје, нити когод моли, нити горе свијеће, нити има столицâ, ни звона, нити се пали мирисни тамјан. Овдје се не живи да се моли, него се умире у докончању молитве која се зауставља и престаје на леденим уснама. Није ово црква него гробница.

— Желите ли видјети Христа мртва?
упита вођа, отежући ријечима.

Људски, обични, познати глас трже ме и потресе. А још ми говори о смрти!
— Хајде да прегледамо најприје капелу, одговорих.

Они, који овдје вјечни санак бораве, мирни, непомицни, с прекрштеним рукама на срцу које више не куца, припадају најблагороднијим фамилијама: великаши шпанолски првог реда, по два пута кнезови, по два пута војводе, по три пута властела, по пет или шест пута маркизи. На улазним је вратима гробница најстаријег њиховог претка, који је учествовао у крсташким ратовима; рањен и онесвијешћен у битци, бијаху га сматрали као мртва, те га пренијели да га погребу; али од једанпут пробуђен, освијешћен искочио бијаше из мртвачких носила још храбрији, те потукао гомилу непријатеља. На све стране гробнице. Величанствени натписи латински, у којима осјећај и достојанствени значајни натписи ишчежавају, гину у монотonoј конвенционалности славопјева. Сами бројеви имају сјетно значење: вијек није дуготрајан у племићкој овој фамилији. Одвећ брзо умиру дјевојке и младићи. На свакој је гробници велика статуа личности, која је туде сахрањена, или бар медаљон, на којем се цртају или изводе неки особито угодни профили, неке јасне, поносите, величанствене црте, нека

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мраморна таласања са расплетеним вла-
сима. У фамилији је — како приповиједају
— традиционална истинска љепота, више
у изразу, него ли у пластици. Свака гроб-
ница имаде своју статуу и свој медаљон.

— Желите ли видјети Христа мртва?
наваљује чувар.

— Но да прегледамо до краја капелу,
понављам ја, јер ми бијаше превећ доса-
дила чуварева упорност и наваљивање.

Између једне и друге гробнице находе
се статуе и алегоричке групе увијек у
унутрашњем леденом мрамору. Представ-
љен је Стид са лицем покривеним велом,
ту је Храброст, Умјетност, Слава,
Васпитање, Синовља Љубав, празне але-
горије без икаквих идеја. Најзадње, баш
пјеснички најзадње, стајало је Разочарање,
човјек, што пошљедним снажним напором
тежи да се ослободи из густе мреже у
коју је сав заплетен. Чудновати свршетак
живота, особити крај сваке величине, свијех
страсти, љубави и свијех жеља. Разоча-
рање — и још више.

— Зашто ова гробница нема медаљона?
запитах чувара.

Он ме не бијаше чуо, нити разумио,
јер поново стаде говорити:

— Христа мртва...

— Али да видимо главни олтар — ре-
кох му не попуштајући.

Да, пошљедња гробница десно нема ме-
даљона. Оскудијева слика благородне кне-
гињице која је ту погребена и која је та-
кођер умрла врло млада. Медаљон је гладак,
празан, бијел, као да су га турпијом истрли
и избрисали лик. И тужан је као у дж-
девом двору у Мљецима слика Фалије-
рова, покривена црним велом. Главни је
олтар го, строг. Тамо у дну, о зиду, по-
високо стоји у оквиру изблијеђела слика
Мајке Божје жалоснице, која држи на ко-
љенима модрушкасто тијело Исусово.

Боје су на слици покварене, мрачне,
потамњеле. Малко ниже, управо из гла-
вног олтара, види се велика група у мрамору,
која представља полагање крста. Увијек један и исти предмет, увијек смрт.

— А ево, побједоносно ускликну чу-
вар, удаљујући се од великог олтара —
мртвог Христа.

У дну је главног олтара, с лијеве стра-
не. На широком постољу прострт је ду-
шек од мрамора; поврх овог смрзлог, мр-
твачког кревета лежи Христос мртав. Велик
је као обични човјек, снажан и крјепак, у
најљепшем добу живота. Лежи колико је
дуг и широк, спуштен, изнемогао, мртав:
ноге држи усправне, укочене, састављене,
кољена лагано надигнута, бокови му упали,
прса надувена, врат увенуо, глава на ја-
стуцима уздигнута, али десно погнута,
руке одријешене. На глави има рашчу-
папе власи, које је зној смртних мукā
наквасио. Очи су притворене, а на њи-
ховим капцима још се блистају и трепте
оне пошљедне, најтеже, најосјетљивије су-
зе. При дну на душеку умјетничком вје-
штином разбацана су знамења Христових
страсти: трнов вијенац, чавли, сунђер на-
појен жучи и чекић. Испод јастука натпис
је овај: *Joseph Sammartino, Neap., fecit,*
1753. И више ништа. Али не: на мртвога
Христа, на оно лијепо али злостављено,
нагрђено тијело смилувала се је нека по-
божна и њжна рука, па га је обложила
чаршавом са меканим и прогледним пре-
гибима, која чаршав покрива, али не са-
крива, која не заклања ране, него их убла-
жује, не притајива грчеве и болове, него
их расхлађује, умекшава. Поврх тијела од
мрамора, што нам изгледа као да је од
природнога меса, бачена је плахта од мрамора,
коју би рука насилно хтјела ски-
нути. Ништа, дакле, не оскудијева у фи-
ном овом умјетничком дјелу: ту је осјећај,
од којег и камен трепти и дрхће, узнеми-
рујући нашу душу, а ту је и срчаност
генија, што руши свако правило, а ту је
и магистериј биране, чисте, њжне форме.
Оно мртво тијело мало прије бијаше живо,
савијало се у мукама ужасне борбе са
смрћу, младо и чило отимало се злу и
смрти. Још не бијаше наступио крај, пре-
станак борбе, мрвило: жиле не могаху
мријети, тијело жељаше живјети. Али испод

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

набора плахте глава одаје чудновато диван израз: на глаткоме челу огледа се широка, пространа мисао; очи плачу, истина, јер су велики тјелесни болови, али на отвореним уснама траг је од осмијеха, што означаје безграничну наду. У истину ббл и туга прешли су из тијела у душу; заиста душа је ожалошћена, уцвијељена; али то није очајање, али то није уништење. Душа је, као што су и уста, напојена жучи, али је у њој била и једна кап утјехе. Сав је онај Христос најстрашњији ббл, али и највиша нада. А тајанствено значење божанствене оне главе толико је велико и узвишено, дивљење прекрасном умјетном оном дјелу толико је бескрајно, а сажаљење према прекрасном покојнику толико те обузима: да се онај, што о овоме размишља, сав потресе и не обуставља у памети дубока испитивања; умјетник у усхићењу и чуђењу поклања се духу његовоме; а вјерни не може а да се плачем не спусти пред ногу умрлога Христа, обасипљући их сузама и пољупцима.

Јединствена и чудновата умјетничка душа морала је бити тога вајара — генија, који је поклатио умјетности овог мртвог Христа. У ремек-дјелу његовом сав је дух његов. Дух, из којег су се породиле једнаке, неизмјерне двије љубави: према женској и друга према умјетности. Несретна и жалосна била је прва. Једино онај, који је упознао и искусио ужасна страдања, кадар је да пренесе сву појевију својих патња у овај беживотни студени мрамор; само онај, који је живио у сузама, у биједама, у егзалтацијама залубљене, ојађене, пустињачке душе, способан је, у стању је урезати у мртви мрамор осамљени и дубоки бол овога Христа. Вајар је знао, он је осјећао. Знао је, осјећао је: какве су патње у мукама и боловима, у дуготрајној тузи, гдје је све досадно и мрско; у очајању широком и пространом, у спором и тихом, попут потока, плачу и нарицању; у очајању бучном попут потока који све носи. Ко је истесао

кип овога Христа, чезнуо је, гинуо је, уздисао је од љубави; љубио је и плакао; љубио је и смртоносни уздисај пореметио му је жиле; љубио је, али један грч савио бијаше и утрнуо његово биће, његов живот; љубио је без наде, без радости, без сласти, спаливши себе, живот свој у невољној наслади болова. Само човјек, који љуби, кадар је створити оног мртвог Христа; само онај, који са свом душом својом пати, који подноси страдања и муке може саставити, пренијети и сјединити у једну статуу сву узвишену, величанствену епопеју, пуну страсти, болова, уздисаја и издисаја. Сваки удар дилјета, којим би одломио, помиловао, савио, ублажио, умекшао мртви ледени мрамор, бијаше: ријеч, уздисај, јаук, вапај, бијесни одјек ове љубави. Страдања живог човјека створила су страдања мртвога Христа. У томе се је показала душа умјетника, који је своје осјећаје пренио и улио у умјетничко своје дјело.

— Зашто она гробница, што смо је видјели нема слике? по други пут запитих, излазећи из црквице, чувара, који је звекетао са кључима.

— Вајар није имао времена да је доврши...

— Који вајар?

— **Sammartino.**

— Ах!...

— ...Преминуо је прије него је довршио. Нашли су га на мрачном неком друму обноћ с ножем у прсима.

— Јесу ли га убили или је сам себе убио?

— Мисли се да се сам убио.

Но колико је у непознатој борби са душом при смртном рвању, напаћена глава покојнога вајара морала личити на ову главу мртвога Христа.

Метковић

Љуб. Нев. Влачић

О Горском Вијенцу

— Лавле Поповић —

Сем кнеза Јанка и Рогана, има још физиономија које су, у оној гомили Црногорца, такође особене и оригиналне. Има н. пр. три личности које јаче представљају националне хероје и јунаке свега него остали, и све три имају ипак свака засебну физиономију. То су Вук Мићуновић, Вук Мандушић и војвода Батрић.

Вук Мићуновић је, наиме, прави национални јунак. Он је очевидно највећи јунак свога времена. Само се за њега каже она огромна похвала која тим више добија вредности што је не изговори једна личност него „мнозина“, пуно њих из гласа:

„Мићуновић и збори и твори;
„Српкиња га јошт рађала није
„Од Косова, а ни пријед њега“.

Другим речима, то је најбољи српски јунак; ништа мање. Тако га је Његош насликао. Све што год чини и говори Мићуновић, слаже се са идејом о њему која је у горњим речима изражена. Он је, доследно кроз цео спев, прави херој, потпуни витез српски, пун части и поноса, свестан свога позива, опијен славом и јунаштвом, бранилац народног права и имена, патриота пун вере у јачину свога народа (овај оптимизам такође му лепо доликује); речју, чист, прави, оличени тип националног јунака. Погледајте по целој улози какав је, прикупите све податке који га карактеришу, ако хоћете да саставите тачну слику о њему. Његове су многе од оних речи које се обично из Вијенца наводе. Његово је н. пр. оно: „благо томе ко довијек живи, имао се рашта и родити“. Кад он то каже, он мисли на славу која се на бојном пољу тече: видите ли, дакле, какав појам има о јунаштву? Оно друго: „јунаштво је цар зла свакојера а и пиће најслађе душевно“, што га у истом смислу карактерише, такође је

његово. Колико он само на славу и јунаштво мисли, види се и по овоме. Кад сердар Вукота, при крају договора с потурицама, проклиње рат и жали младе момке што у рату гину, Мићуновић каже:

„Што су они? жртве благородне
„да прелазе с бојнијех пољанах
„у весело царство поезије. .“

На сваком кораку видите да је он изабрани представник јунаштва. Кад Томаш Мартиновић (почетак госпођинске скупштине) помене како су им Турци жену уграбили, Мићуновић каже:

„Какву жену, ругаш ли се збиља?“

Њему је дато да изрази тај осећај Црногорца који се тиме лично осећа осрамоћен. На састанку с потурицама он дуго ћути, али кад, после говора Мустај-кадијина, види каква је ситуација, он грмне:

„Крст и топуз нека се ударе;
„коме прсне чело куку њему!“

Страшна реч! Она обухвата целу ситуацију и најаче изражава расположење црногорско. Мићуновић, после, пита Драшка за гусле: само њему приличи да за то народно обележје пита, ником другом; само онај који представља Српство, сме да пита за оно чиме је Српство представљено. Али он не остаје само на томе. Колики је он у ствари представник народне части, види се и по томе што увек он брани ту част чим на њу Турци налете. Кад Хамза, никшићки капетан, увреди Србе, називајући их Власима и истичући се бољи од њих, Мићуновић једини протестује:

„Какво Влаше, крмска потурице!
„ђе издајник бољи од витеза? . . .“

Тако исто и кад га риџал Осман увреди. Увек су му, још, ти протести енергични, поносити. Мићуновић има и највише националног осећања, патриотизма. Он се највише разједи на свате Црногорце што пристају уз Турке. Он теши владику кад овај падне у очајање, и то оним дивним, финим, топлим говором (тројичанска скуп-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

штина). Такав је Мићуновић. Он, додуше, није оригинална појава; он има само оне познате, конвенционалне особине црногорске које због тога мање упадају у очи, али их има све у најачој мери, на највиши ступањ дигнуте, типски здружене и чисто изражене; он је идеалан, благородан тип свега што је најбоље у црногорском карактеру, и он, према томе, представља индивидуалисану фигуру тако исто као и раније поменуте личности.

Вук Мандушић сасвим је друкчији, ни налик на Мићуновића. Он нимало не опомиње на Милоша Обилића, Бошка Југовића, Кајицу војводу, на оне отмене и поносите јунаке и газије којима је Мићуновић сличан и сродан. Он пре личи на Краљевића Марка, Милоша Војиновића, Јована Курсулу. Он је од оне фамилије јунака који бој воле само ради боја, који се туку чим им се прилика укаже, живе за свој рачун, раде на своју руку, самовољно, независно, недисциплиновано. Он је делија, делипала, јуначина, чудњак, особењак, згранов, будалина, задрта будалина, ако се тако може рећи. Фигура је његова оригинална и комична понешто, услед тога. Његош је ту фигуру нашао у народној песми, и пренео је у свој спев, задржао јој све основне особине које су јој тамо дате. У народној песми, Мандушић има пуно двобоја и мејдана, и увек се оригинално понаша. (Често су му и противници тако исто оригинални, будалине као и он: све будалина Тале, Зука од Клобука и слични). Кад Турци уграбе сестру Стојана Јанковића а Стојан да хабер јуначима и скупи потеру, да видите шта ради Мандушић. Сад, сваки јунак поведе у потеру пуно момака, ко пет стотина, ко хиљаду; и сваки хвата бусију да му је лакше напасти на Турке отмичаре, само Мандушић долази сâм и не хвата бусије, него сео на сред друма, прекрстио ноге па чека да се појаве Турци.¹ Такав је Мандушић по песми.

¹ Вук, Пјесме, III, 35:

На онога Мандушића Вука
Који нема ни једнога друга,
На сред пута ноге прекрстио.

У Вијенцу он тако исто ради ван осталога друштва. Сви завереници у Вијенцу сложено раде; устанак на Турке има да буде организован: најпре ће ударити они на Цетињу, па онда они други по осталим крајевима где има потурица. Потврде ради, упућујем на оно што улази из Ријеке и Црмнице јављају владици:

„Како чусмо за бој на Цетињу —
„Како чусмо што би на Цетињу —“

где изреком кажу како су чекали на сигнал с Цетиња, да би почели бој. Само се Мандушић издвојио и ради на своју руку, само он не чека на сигнал одозго. Он се, најпре, не бије тамо где има потурица него залута негде у љешанску нахију где њих, изгледа, нема него су тамо само прави Турци; а после, њему не поручује владин гласник као другима него му нека жена дође па јави: „ево Турака,“ „ево харачлија“, и он на тај глас пође да се бије.¹ У Вијенцу је Мандушић и иначе оригиналан и комичан. Он је једини заљубљен, на пример. То му, међутим, не личи и зато му се она два кнеза смеју; он, у осталом, и поп Мићо, једини су којима се смеју њихови другови и пријатељи у Вијенцу. После, видите га како спава тешко и тврдо: целу ноћ живо сањао а у јутру, кад га питају, он и не зна да је сањао. Сам каже:

„Ни што снιο, ни причат умијем,
„но сам сву ноћ као заклан спава“.

Какав је одиста, и колико се слаже са овим нашим описом, најбоље се може видети у последњој појави, у којој је он главна личност. Пре свега не улази у собу као други људи него лупа хоће вра-

¹ Да ли и Мандушић учествује у устанку, на потурице, не види се јасно (њена нема на сцени од појаве сватова до последње). Може бити, јер он иде у љешанску нахију тек после покоља на Цетињу („на Шћепан дан“). Али може и не бити, јер док се он у љешанској нахији туче, устанак траје у Ријеци и Црмници (гласник долази на Цетиње тек на нову годину), и вероватно да је цело учешће Мандушићево у устанку, само оно у боју код Прогоновића, како сам ја узео.

та да развали, тако да игуман и сви остали мисле да је луд. А кад му отворе врата, он упадне у собу прљав и поцепан, сав намрачен и крвав, са пребијеним џевердаром и изломљеним токама, а бркова палих по токама, црних и дугих; седне а „никоме ни помоз' бог“. Најпосле, почне причати, с почетка добро али после невезано и испрекидано, са застојима и скоковима који више долазе од тешке неписмености његове него од веље муке у јунака, и онда се расплаче над пребијеним џевердаром. Кад шта је узрок његову ненадну доласку у владике, он потегао чак из Прогоновића, препешачио пола Црне Горе, само да дође владици да му овај нађе мајстора који ће оправити пушку. Колико наивности која на длаку одговара целој његовој фигури! Мандушић је, нема сумње, једна сасвим јасна и оделита фигура.

Војвода Батрић, најпосле, више личи на Мићуновића, али опет има нека разлика у њиховом карактеру. Мићуновић је јунак уопште, Батрић је само јунак црногорског ослобођења. Он је чист представник саме идеје ослобођења, главне идеје пева. Њега је Његош изабрао да му ту идеју представља. Њему та улога приличи; он је и по историји јунак догађаја, и он ту улогу кроз цело дело доследно носи. Што год каже, каже као човек који једнако мисли на истрагу потурица; који ништа друго неће него само да раскрсти с овима, једанпут за свагда. Други траже истрагу зато што воле рат у опште: он зато што не трпи да потурице, под коју било цену, остану у земљи. Он не да, видели смо, ни женама да одбегну за потурице, ни кад морају. Он неће никакву мешавину с Турцима, ни овакву као што Ружа чини, ни какву било другу. Он се чуђи и Батрићу и љути на њ („Бог га јаки и мртва убио“) како је могао на веру ићи Турцима. Он одиста тражи чисто стање пред собом, чисту ситуацију и односе с Турцима; не да никаква затишкавања и кријења. Он каже владици, кад га моли да

овај прочита везирово писмо: „већ нећемо да се крије ништа“. Он једини разуме владику, он је најпреданији човек његов, најближи њему по идејама. Кад кнез Раде увреди владику, само га Батрић брани и штити, а други „сви муче, нико ни у нос“. Али се цео његов карактер најбоље види на састанку с потурицама. Кад види како је цео договор криво почео; како је владика пропустио да каже главно; како после толиких говора право питање још није изнесено на дневни ред; како Турци не знају или неће да знају о чем је у ствари реч а Црногорци ударили у шалу и пецкања; како је цела скупштина у опасности да испадне на празно сазвана — он, који једини међу свима главарима узима ову скупштину озбиљно, устаје на ноге, висок, леп, млад, скоро најмлађи од свију, па одважно, лојално, поносито, витешки прокламује праве захтеве црногорске:

„Турци браћо, у кам ударило,
што ћемо ви крити у кучине?...“

Још он то прокламује потпуно, изрично, најчистије, без сенке увијања, тако да ни једном Турчину не остане ни трага од сумње, тако да сваки зна шта га чека ако се положени захтеви не задовоље. Све, уз то, потврди јуначком заклетвом свечано:

„Не шћесте ли послушат' Батрића,
кунем ви се вјером Обилића...“

Врло чиста и симпатична слика носиоца идеје, јунака пева. Она сасвим одговара ономе који се кроз цео спев стално глофрикује (сцене снова, гатања и др.).

Ова три јунака, дакле, издвајају се од осталих Црногораца, као и један од другог, својим јасним и индивидуалисаним фигурама.

Немају ни само ова тројица своје посебне фигуре. Могло би се још таквих личности наћи, кад би се пажљивије гледало. Фигуре ових можда нису тако јасно оцртане ни тако развијене као што је то случај с досадашњима, али ипак можда и

у њима има црта преко којих не би требало прећи, које их бар мало издвајају од осталих личности.

Међу такве ушао би могла кнез Раде. Његова улога није велика, ограничена је само на један епизод, и она га не карактерише потпуно. Али ће сваком читаоцу Вијенца бити јасно да онако смеле речи које су упућене владици (више пута помињано: „Што се мрчи када коват нећеш?“), нико други не би смео да му каже него његов брат (можда старији). У ове би се могао убројати и сердар Вукота. Карактер његов није изражен, наравно; нити му је фигура лично особенија, али се види да је угледан, вишега ранга од осталих, један од првака народних. При свој оскудици боје и рељефа, осећа се да га је Његош сликао према идеји коју историја даје оним угледним Вукотићима које овај представља. Он у Вијенцу предводи своје братственике Озриниће; он говори у њино име (почетак госпођинске скупштине); његов сан представља тежње целога братства (в. сцену снова); он ословљава долазнике и не да да се удара у шалу кад се има озбиљна посла (сцена с поп Мићом); он заклинје главаре у цркви (сцена заклетве); он је, чак ако хоћете, близак владици по рангу као што му и историја допушта, у томе н. пр. што сме да му примети по штогод („Бог са нама и анђели божји“; ваља видети да не разговара сваки с владиком, него само најугледнији) итд. Још је више од Вукоте у овом погледу, истакнут сердар Радоња. Ни он, наравно, нема правога рељефа, али има нешто од слике коју би му историја дала. Ми рекосмо пре ко су Радоњићи по историји, и како охолу породицу представља Радоња.¹ Његош је имао да обележи ту охолост, да покаже како су се они као гувернадури земаљски машали и за владалачко достојанство, и сматрали се као највећа господа у земљи. Његош је то и учинио, и то само једним потезом, једном цртом, једном једином речју. Кад

Драшко дође из Млетака, сви га главари питају, видели смо, за оно чиме се највише интересују, или што коме најбоље приличи; али сваки пита за ситне, обичне ствари, само сердар Радоња, важан и достојанствен, са претенсијама да је највећи господин у земљи, налази да његову рангу приличи да само за једно пита, за највећег господина у Млецима, за дужда. („А гледа ли принципа, војвода?“) Ја мислим да је ово врло добро нађено. Најпосле, сем ових, још једна личност као да има своју физиономију: сердар Јанко. Изгледа да је Његош имао извесну идеју о њој, и ако није стигао да јој праву и живу форму да; и ту идеју поцрпао је из народне песме. Народна песма¹ обележила је сердара Јанка као човека вешта, згодна, добра познаваоца Турака, најбољег да у опасним тренуцима уходи турску војску. Доиста, он као да је најбољи познавалац Турака у Вијенцу. Кад владика предложи договор с овима, сердар Јанко примети једини да је то залудан труд; кад осети да ће везирови гласници можда дуже чекати на владичин одговор, он би да се они брже отправе „да им паша штогод не двоуми“; кад је реч о женидби и обичајима Турака, он једини тачно познаје ствар, итд. Очевидно је да и ове четири личности имају извесне особене црте које их разликују од других.

Све ове личности које смо од почетка главе досад поменули, могу се сматрати (ове последње са мање права) као индивидуалисане фигуре.² А остале? Остале су споредне личности, по улози и по значају; фигуранти од којих се никад и не траже

¹ Огледало, песма V.

² Могле би се убројати у горњи ред можда и ове личности: „Обрад, ђаче. — Додајемо да у улози Богдана Бурашковића има неких не баш неважних доследности. Богдан куне Мустај-кадију: „заклала га пушка црногорска“ (ст. 1912), па га он и убија: „само Богдан што је похитао те убио ријечног кадију“ (ст. 2699, 2700). Тако и у улози Бајка. Он је сањао (сц. снова) страхан сан и слути: „без зла ми се обићи не може, и без неке братске погибије“ (ст. 1369, 1370) и одиста његов унук (Батрић) и унука (сестра Батрићева) погину мало доцније.

¹ в. први део расправе.

да имају своју особену фигуру. Њихова је важност од прилике као важност оних личности у драмама које се на списку означају неодређеним називима: први, други, трећи грађанин; први, други, трећи војник, итд. Овде би се могло рећи: први, други, трећи главар.¹ Што те личности, дакле, не представљају никакве нарочите фигуре, то не смета ништа. Личности Вијенца могу се сматрати као индивидуалисане фигуре, и ако нису све такве.

Да сведемо све, питање о индивидуалности карактера у Вијенцу не може се решити онако како га је решио Г. Решетар. Та индивидуалност постоји, несумњиво.

После овога, можда би који читалац помислио да смо ми завршили питање о карактерима. Кад су карактери индивидуалисани, они су и добро оцртани, рекло би се.

Али тако није. Питање о индивидуалности није једино у питању о карактерима. Ако су ови индивидуалисани, они тим још нису у сваком погледу добро оцртани. Индивидуалност њихова, наравно, сведочи о добром цртежу њиховом, али треба још особина па да цртеж буде свим добар. Треба да су карактери доследно и природно изведени; да су оцртани верно, живо, истинито, с природе; да је, у њихову цртежу осведочен изванредан посматрачачки дар, једна јача студија типова и нарави, па тек онда да се може рећи да су добро оцртани. Јесу ли, пак, такви у Вијенцу?

Да на ово питање одговоримо, треба нам опет учинити једну кратку анализу карактера у Његошеву спеву. Досада смо је чинили у целији да видимо колико је

цртеж добар. Сад нам је анализа, у осталом, лакша јер смо у пређашњој већ дали грађе и за ову. Погледајмо, дакле, како су поједине важније фигуре рађене.

Узмимо, најпре, најважније и најугледније. То су рецимо, владика, војвода Батрић, Мићуновић и Мустај-кадија. Те су фигуре нешто идеалисане, замишљене; у њима је песник хтео да оличи извесне своје идеје, што му је било потребно према карактеру самога свева. У спеву који прославља ослобођење црногорско, потребан је био један карактер који ће оличавати тежњу за тим ослобођењем, бити носилац идеје, јунак свева (Батрић), и други опет који ће оличавати супротну идеју, противничку тежњу, и представљати тип тадашњег непомирљивог потурице (Мустај-кадије); у спеву, даље, који, сем овога, има и шири значај једне националне епопеје, потребан је био и карактер једног правог, типичног националног јунака који би цело Српство представљао (Мићуновић), као и нарочити карактер поглавара који би великом значају догађаја одговарао, карактер великога патриоте, савршена владоца (владика). Ипак зато, те су четири фигуре живе и природне, лепо и доследно изведене. Батрић, на пример, ништа није изгубио од природности тиме што је носилац идеје ослобођења. Он је само с те стране показан, само с тим хероичним својствима представљен, али је он и доследан самом себи кроз цео спев, и Црногорац од главе до пете. Нема ни једне речи његове коју не би могао Црногорац рећи, ни једне радње коју овај не би могао учинити. Он не само што није у правом смислу идеалан, што нема никаквих виших својстава него други, него је чак наиван, безазлен, прост, нижи од обичних људи, ако се тако може рећи. Његова национална свест, ако нам је допуштено и то мерити, није довољно висока. Њему је цело Српство, не у православију, што би за њега било још добро, него само у неком спољном вршењу неких народно-црквених обичаја. Кад он тражи

¹ Да се разумемо. Ја знам, и ми смо заједно видели, да ни Раслапчевић, ни Томановић, ни Мрваљевић нису, у ствари т. ј. у предању и песми, ситне и неважне личности, али јесу такве у Вијенцу. Њима Његош није имао прилике дати онакав значај какав имају у песми, и зато им није ни оцртао особенију фигуру.

од Турака да буду један народ и једна вера са Србима, он тражи од њих само ово: да налажу бадњаке, да шарају јаја ускршња, да посте два часна поста, ништа више; још изрично каже: „за остало како вам је драго“. Такву безазлено упрошћену идеју о Српству чак не би смео да има јунак пева (владика је н. пр. нема), али она сасвим одговара простом Црногорцу какав је Батрић. Као Батрић, тако је исто жива и природна фигура и Мићуновић. Мићуновић је идеалан јунак, али та његова идеалност не претпоставља никаква нарочита својства, виша но што би их он могао одиста имати. Његош је (и то му је врло лепа одлика) тај идеал у њему изразио врло простим средствима, ситним, ништавим цртама, са један два потеза. Као год што је, видели смо раније, цео Радоњин карактер одједанпут оцртао једним стихом, једним питањем које му је у уста ставио, изразио је Мићуновићев карактер с тако исто малим средствима: једно питање, два говора, три примедбе, довољне су биле за то. Ако се читалац сећа, Мићуновић је оцртан као идеални представник српског јунаштва само тим што пита Драшка за гусле, говори у одбрану Српства, слави и хвали јунаштво итд. Цела његова слика, дакле, ипак је састављена само из црта које и обична Црногорца могу карактерисати. А после, Мићуновић није, као Батрић, само са идеалне стране показан. Има епизода у којима је он обичан, као и други, са истим манама које и други имају; и ти епизоди дају још више вероватности и природности његову карактеру. У једнима (епизод кад Мићуновић „лежи заједно са сердаром Јанком“), он има н. пр. врло живу фигуру, има шале, подсмеха, веселости; у другима, опет (епизод гатања), показује се чак примитиван, сујеверан, гата у плећа као и други, и више него други (видите речи које му Вукота Мрваљевић каже) итд. Мустај-кадија, даље такође је жива, природна, лепо израђена фигура. Што својим фанатизмом, обешћу

и гордошћу оличава оне конзервативне потурице ондашње, то му ништа не смета да остане ипак прави и истинити Турчин, да се његов карактер састоји само из црта које Турцима доликују. Све што чини и говори, просто је, обично, природно, истинито. Чак он, тиме што је главна одлика његова фанатизам, представља финији тип Турчина, не вулгаран и конвенционалан; али о Турцима мало доцније. Владика, најпоследње, тако је исто жива и природна фигура. Ни код њега у главном нема ничег што би изгледало неприродно, невероватно, извештачено.¹ Слика је идеалисана, ван сваке сумње; владика Данило није био такав, али, кад се већ узме то да је Његош овде жртвовао историску верност карактера једној тежњи да изради тип доброга и најбољег владарца, онда је слика добра, потпуно успела. По концепцији коју је Његош имао о владици, фигура овога жива је, коректно израђена, и ако је необична и велика. А велика јесте, одиста, колосална. Владика није обичан човек, није један од оних које, како се често у критици каже, сваки дан сретам на улици, него је некакав виши створ, скоро надчовечански, надземаљски. Он међу оним Црногорцима изгледа као Мојсије међу Јеврејима како га је Алфред де Вињи описао; онај Мојсије који је тако велики духом да себи равнога нема, који својом величином постаје страشان другима а мучан самом себи, и који моли Господа да му подари вечни сан, не би ли га тиме ослободио тешке и заморне величине. Његош је у владици начинио једну од оних грандиозних фигура какве само код врло великих песника налазимо насликане. Њу као да је стварао Шекспир, Данте, Есхило, песник Библије. — Све те главне личности Вијенца, дакле, лепо су и добро рађене.

Погледајмо сад на мање важне личности, на женске фигуре у Вијенцу. У

¹ Нешто ипак има. Неприродно је мало оно што владика озбиљно држи да ће превести потурице у хришћанство, и др. То смо пак ми једанпут већ рачунали као погрешку (III. глава), па сад пролазимо мимо.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

њима је, као што смо раније нагостили, Његош имао прилике да пуније оцрта карактере: не само да обележи једну малу силуету, него да у свој пуноћи развије прави карактер, да наслика страсти и осећаје у јачем напону, да оцрта целу душу. Сестра Батрићева и баба налазе се, по изузетку од осталих личности, у врло очајним, трагичним ситуацијама; њихове сцене су драмске сцене. Како су њихови карактери оцртани, колико се Његош показао вешт у драмском сликању карактера? Карактер сестре Батрићеве добро је израђен, то смо довољно видели у ранијој анализи и није потреба да изнова доказујемо; он сведочи потпуно о Његошевој способности и за ову врсту сликања карактера. Али карактер бабе није исте израде. Ми смо већ раније указали на оскудицу цртежа његова, нарочито у последњем моменту, кад народ попрети баби да ће је каменовати. Одиста је ту цртеж оскудан, недовољан, слаб. Баба би, према свом карактеру и ситуацији у којој је, на ту претњу имала да се трза, отима, брани, измиче, увија; да ипак, и ако се исповеда, прикрива ствар, извија, измишља, вара, лаже; да при томе обазриво мотри какав утисак њена одбрана чини и да прозире по лицима колико јој се верује; да се што је могуће више, опрезније, финије, вештије, лукавије брани; а, у исто доба, да моли, преклиње, куми, богоради да јој опросте живот; да уопште боље гледа да сачува себе и своју тајну од својих гонилаца (јер ови треба да је одиста гоне, немилосрдно, неумољиво: што она више крије, они све више да истражују, да је збуњују, утерују у лаж); једном речју, да изгледа као звер коју хрти нападну а она се у најжешћем очајању брани од њих, и цела сцена ваљала би да буде жива, жестока, немирна, плаха, уплахирана, испресецана питањима и одговорима¹: међутим, баба се код Његоша

одмах, на прву претњу, исповеди потпуно, мирно, савесно, правилно, скоро доброћудно, без трзања, без плача чак, и цела сцена спадне на једно најобичније, скроз недраматично причање. Карактер бабин, дакле, није до краја доследно изведен; карактер сестре Батрићеве јесте.

Пређимо сад на још неважније личности; мислим, по радњи пева неважније, не по улози. То су Мандушић, игуман Стефан, поп Мићо, Драшко, Јанко и Роган. Те карактере Његош није цртао само као ове досад, него још боље. Карактери које смо досада прешли (са изузетком бабе), лепо су и доследно цртани, живи су и у свему природни, коректно и логично замишљени и изведени, састављени из црта и особина могућних, вероватних, стварних; живе и крећу се као реалне индивидуе; представљају људе од меса и костију, од пути и крви, — али ови на које сада прелазимо, имају још више живота, природности, стварности. Они први имају у главном нечега замишљеног; осећа се да им је песник кројио карактер према потребама свога пева, стварао их према идејама које су му имали изразити; ови други су без тога, они су чисте фотографије с природе, верно ухваћени локални типови, реалне слике црногорскога живља. Мандушић још и није такав. Он је раћен више по народној песми него с природе; он је више слика старих делија, некадашњих, давнашњих него тип реалан, посвештван, данашњи: али је та слика, и ако првобитно замишљена, ипак врло живо изведена, обилата цртама из живота, преведена на црногорску сасвим, као прекопирана по неком стварном моделу.¹ Али

носио, казујем још једну комбинацију за драмску радњу) дати јој важност драмске радње. Замислите, наиме, да главари до те сцене нису хтели дизати устанак, и одједном у њој открију везирове смутње и планове. Они би онога часа викнули: „Издаја, издаја“ (као обично у позоришним комадима) и дигли би буну.

¹ Да је Његош овако извео сцену, а и иначе, он је могао учинити од ње потпуну драмску сцену и (ја сад допуњујем оно што сам у трећој глави из-

¹ У обради Мандушићеве фигуре ипак има једно што не ваља, што изгледа апсурдно: то је оно што он одговара на питања и ако спава.

игуман Стефан преставаља стварну фигуру из црногорског живота. То је прост, здрав калуђер црногорски. Мудар је јер је стар и много је видео, али је природа црногорска ту, ухваћена, насликана, јасна. Сетите се његових разговара с владиком, његова понашања о победи, и нарочито онога разговора с Ђачетом, па ћете видети колико природнога и локалнога има његова фигура. Свуда је жив, природан, истинит; свуда представља примитивну и сирову нарав правога Црногорца; у свему је тип стваран, позитиван, снимљен с природе. Па поп Мићо! Одмах се види да је то слика реална, из живота. Таквих попова данас ваљда већ нема у Црној Гори; тип је старински, старовремски. У Његошево време још, тај је тип, држим, био на измаку. Његош је могао познавати два три таква попа, не више; а свет их је још онда морао сматрати као несавремене, преживеле створове. Његош сâм, као што се зна из његове биографије, подизао је писменост и просвету у својој земљи: сâм нарочито гледао да поповима створи прилике за веће и достојније ображење; сâм, дакле, радио на томе да несавремени типови њихови нестану и замене се новим, ученијим појасом: и то баш и јесте лепо што је баш он, и баш тада, оцртао једну такву силуету, очувао њихову слику у књижевности, спасао тиме од заборава један крајичак давнашње, незапамћене Црне Горе. Његош је попа Мића унео у Вијенац не што му је то требало него што му се допало: видео такве попове лично, па хтео да им узгред обележи портрет. Слика је, дакле, ван сваке сумње, снимљена из стварности, фотографисана. Тако је и с Драшком. Драшкова фигура такође је жива, истинита, позитивна; она је такође копија, фотографија; у њој је тачно погођен тип Црногорца путника у туђини. Под именом оног гласовитог јунака какав је био Драшко Поповић, оцртан је један безазлени Црногорац у Млецима, један тип стваран. Како је то цртање захватило доста простора,

развило се на штету економије пева, то изгледа да је Његош тај тип нарочито волео да оцрта. Видео га у ствари, или га живо замислио, па отуд. А можда га је радио баш кад је био у Млецима, јер он је, у то доба некако, тамо одиста био. Он се, дакле, шетао по Млецима, разгледао знаменитости, био чак у позоришту једанпут, гледао тамо неку оперу (то се све зна, и ван сумње је), видео ваљда и циркусе некакве, па му можда пало на памет како би ту изгледао неки његов Црногорац и то онај из Данилова доба, и насликао то у Драшковој личности. Тако је, можда, оцртао Драшка. А можда га је цртао и пре но што је био у Млецима, мислећи на тај пут ипак. Како било, тек је Драшкова слика очигледна копија с природе. Најпосле, и слике Јанка и Рогана, такође су такве копије. Можда читаоцу ове две личности, према оном како смо их ми представили, не изгледају довољно црногорске; можда смо их ми, хотећи да истакнемо разлику њихову од осталих личности, сувише обележили као лакрдијаше и комичне особе, и удаљили их тиме од типа црногорског. Не треба, међутим, њих тако сматрати. Јанко и Роган у свему су прави Црногорци: они мрзе Турке као и сви остали, имају патриотизма као и други, мисле о Млечанима поједнако са својима, сујеверни су као цео народ; речју, ничим се не удаљују од средине у којој су. Само имају неке своје личне особине, и нарочити темпераменат: обешечаџи су, врагови, исмевачи, шаљивци, а смешни су и сами са својом јачом наивношћу. У њима је Његош, више него игде можда, оцртао старе црногорске типове, старинске, примитивне, патриархалне, локалне, оригиналне. Јанко и Роган дакле, као и Драшко, поп Мићо и игуман Стефан, јесу стварне, позитивне слике црногорскога живља, копиране из природе, из стварности, из живота; типови верно ухваћени и снимљени међу локалним и карактеристичним типовима из Црне Горе. Његош је те типове студовао на извору; хватао

им црту по црту, пажљиво, потанко, посматрачки, и онда их тек сликао. Он је, одиста, показао прави посматрачки дар у сликању ових личности, и брижљиву студију црногорских типова.

А остале личности, оне ситне, мале, најмање, једва приметне? Да ли и оне сведоче о том дару и студији? Те личности, у главном, не можемо проучавати засебно него уједно. Оне немају толико индивидуалности колико ове пређашње, или је немају никако: како је, међутим, јасно да је свака природна и себи доследна, то остаје гледати само из каквих су црта њихове слике састављене: јесу ли те црте црногорске, тачне као копија. Наравно да јесу, и ја тиме не казујем ништа ново. Сви они Томановићи, Мрваљевићи, Раслапчевићи, као и сви сердари, кнезови, војводе, прави су Црногорци. Код свију је једно исто јунаштво, част, понос, поглед на свет итд., и Вуловић се једанпут забављао да према особинама њиховим састави пуну слику српских народних особина. Код свију је још она иста патриархалност, примитивност, наивност коју смо код раније пређених личности уочили. Свака личност носи на себи печат локалних особина, одговара својој средини. Погледајте на њихове рефлексије о Турцима, о Млечићима, о женама, о животу, па ћете видети колико је цео народ тиме погођен, верно изражен. Погледајте бар само на то како је народ оцртан као сујеван, празнован; и то је доста да се уверите о верности, тачности слике. Народ је (ја ћу се задржати мало на томе) доиста сујеван. Он верује у снове: кнез Бајко је н. пр. сањао „све оружје своје у комате“ и зна да ће му за то бити несреће, погибије. Верује, даље, да извесне ситнице могу предказивати срећу или несрећу: кад н. пр. улети мува у нос, биће несреће (Обрад); кад лево уво запоји, биће добра (Роган); кад се пређе преко пушке, не ваља се (Мрваљевић), итд. Верује, после (што је много карактеристичније), да су кукавице кћери цара Лазара (Раслапчевић);

да се може прорећи судбина из плећа овнујских (Јанко и Роган, Мрваљевић и Мићуновић). Тај народ верује чак у ђавола, сугреб, мађије, вештице, рогоше, мору, вједогоње, духове, вампире и свакојаке друге сабласти и немани, и то врло озбиљно. Сердар Јанко н. пр. носи увек против море све што му треба: рен, трнову драчу и др., и чува то брижљиво у „оптоку“, у порубу својих хаљина. Вук Мандушић, сиромаш, водио је неколико дана своју снаху по манастирима, држао јој све могуће молитве од масла до бленија, и потуцао се свакојако само да је излечи од неког сугреба, мађије, врага ли што је у њу ушао. Гомиле Црногораца хоће да се искрве због једне старице коју сматрају вештицом, и воде је владици да јој суди; чак их ту предводи поп један, представник интелегенције! Па, да оставимо Црногорце, какви су тек Турци у Вијенцу! Одмах се види да их је сликао добар познавалац, јак посматрач; и ту се види посматрање, студија. У нашим патриотским мелодрамама, Турци су сурови, дивљаци, убице, звери, крволоци, сулуде и маните фигуре које само кољу и убијају, без реда, без разлога, не зна се зашто; у Бранка су чак помало такви, у Мажуранића тако исто. Код Његоша, пазите, прво што упада у очи у карактеру његових Турака, то је не њихово дивљаштво него перфидност њихова, неверност, лукавство, притворност, губа. Погледајте само како су карактерисани Турци у Вијенцу. „Да л' невјерне не зна Турке!“ каже сестра Батрићева. „Видите ли онога кадије?“ каже Богдан Ђурашковић за Мустај-кадију, он је, вели, „пунан губе и лукавства“. „Нико крупно кâ Турчин не лаже“, каже кнез Јанко. Погледајте, даље, и шта чине Турци, не само како их Срби карактеришу. Ено Ђоровић позвао себи Батрића, дао му веру, братску још, и побратимство, и ипак, чим је овај стигао, одмах га на муке ставио и убио; „на муке му живот извадио“ како каже песма. Ено везир шта ради да омете

договор црногорски; оно средство његово да преко бабе-вештице то изврши, права је паклена махинација, изум један ђаволски, који је само једна бистра глава и зликовачко срце могло изумети: и да учини штету, и да се нико не сети да су ту његови прсти умешани. Ено, најпосле, шта су и с владиком мислили учинити: и њега зову себи, на веру као и Ђоровић Батрића, само је владика који са већ „спуштавао“ на њихово уже, постао њихов „виши пријатељ“, разумнији и обазривији, па им не да прилике да своју мисао и остваре. Такви су Турци у Његоша, и кад се та слика упореди са оном горњом, његова отскаче над туђом; боља је, дубља, више познавалачка. Турци у Бранка, Мажуранића и нарочито наших драматичара, конвенционалне су фигуре, нелогичне, скоро апсурдне; Турци у Његоша су реални, истински, онакви какви јесу у ствари. Његош је боље познавао Турке него Бранко, Мажуранић и остали. Он је о њима имао идеју коју стече сваки што с њима има посла, и он је на том послу њу и стекао, и по њој их и сликао. Та је слика основана на чистом посматрању, познавању, студији. Његош је доиста и ту показао свој дар и студију.

Његош је, уопште, у целом сликању карактера у Вијенцу, показао посматрачки дар и студију. Ми смо прегледали све фигуре пева, главне и ситније, мушке и женске, турске и црногорске, и можемо рећи да су, сем неких (владика, баба и Мандушић) који имају гдегде недоследности или неприродности, све живо и природно изведене, да се у свима види посматрање и студија. Главне личности које су, према самом карактеру пева, морале бити нешто идеалисане, изражавати чистији и племенитији карактер, представљати коју потребну врлину и идеју; као и личности споредне, од којих се то није изискивало — све су карактерисане цртама верним, типским, локалним, ухваћеним на извору, пренетим из живота, копираним

с природе; све одају студију и посматрање. То, ето, даје нарочите лепоте Вијенцу, то чини особиту заслугу Његошу. Ми данас тражимо да у једном роману, приповеци, скици, која описује једну земљу, покрајину, народ, буде верно ухваћених типова те земље и народа; ми то тражимо као прво, признајемо као најбоље, ценимо као скоро најважније у послу: е лепо, то прво, најбоље, најважније, има код Његоша. Његош у томе потпуно одговара нашем модерном укусу, и та му страна заслужује можда још више цене него која друга. Ми рекосмо у трећој глави да Његош није модеран писац, али ево овде, у овом погледу, он се показао модеран, ушао у ред данашњих артиста, који највише на студију и посматрање полажу а које ми толико ценимо. Та му је заслуга сјајна. Он постаје њоме као претеча реализма у нашој књижевности, основалац оне уметности коју наша данашња приповетка негује, родоначелник наших данашњих приповедача. Јер, схватимо добро ствар, Његош са својим сликањем типова црногорских, ништа друго није него први у реду оних који су у приповеци преузели студију локалних типова из ове или оне покрајине српске. Он је претходник Љубише, Л. К. Лазаревића, Г. Г. Веселиновића, Матавуља, Сремца, Ђоровића, Ђипика, све до Станковића ако хоћете. Заслуга Његошева још сјајнија постаје, кад се погледа на време у којем је живео. У његово време, нико од наших књижевника није ни помислио да дође до оваквог сликања, до брижљиве студије локалних типова и нарави. Бранко је једва умео да створи каткад живе фигуре у својим епским песмама. Онај Богобој Атанацковић у којем се обично гледа претходник наше реалистичне приповетке, није знао ни шта је реализам; није могао да исплива из једног вулгарног сентиментализма, романтике, конвенционалности; нема ничег модерног сем ортографије. Једва Стерија осведочи каткад извесни посматрачки дар, али се ни он не пушта у

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

студију локалних типова: писац Женидбе и удадбе успева много више својим jakim искуством, добрим познавањем живота у опште, и једном горчином, песимизмом и смелошћу у сликању. Његош се, дакле, издваја од својих другова у књижевности. Он је први почео студију локалних типова, и то у делу још, у којем је сликање карактера њему свакако било само споредан циљ, нешто узгредно, случајно, а његовим друговима у драми и приповеци најглавнија ствар. Приметите уз то да Његош то сликање никад пре Вијенца није показао; тек у Вијенцу први пут открио посматрачки дар, обелоданио још једну страну свога јакога талента; тек ту дошао до тако високог ступња у свом развићу.

Није само посматрачки дар Његош показао, него и један нарочити дар за комiku, шалу, хумор. Не дар за комiku ситуација која је главна особина писца комедија, него за ону у сликању типова која је прва одлика хумориста. Као код Г. Сремца којем је Његош двоструки претходник, код Његоша избија из самог сликања карактера један леп, прост, здрав, природан, ведар хумор. Да у Вијенцу има типова смешних и у Његоша хумора, то је одавна примећено. Драшко, поп Мићо, и још који, одавна су цитирани као пример томе; Јанко и Роган којих се наш читалац добро сећа, могу се узети као још јача потврда за то. Нарочито су ове две последње фигуре финим хумором пропраћене, артистички изведене у том погледу. Код Његоша, хумор прелази каткада и у карикатуру, али је ова здрава, и не врећа ничим. Што Драшко н. пр. иде у позориште и сутрадан пошто је оно изгорело а он сам својим очима гледао пожар, то је очевидно карикатура, али то, према оном опису Драшкову у позоришту какав је Његош дао, изгледа скоро природно и оправдано. Што поп Мићо који не уме читати ни писати, ипак пише писмо и покушава да га пред оноликим светом чита, то је такође карикатура, јер

ко не зна читати неће ни почињати, али то ипак изгледа да скоро одговара и доликује и карактеру његову и ситуацији у којој је; ипак се чини здраво цртање. Његош је, дакле, да не доказујемо више, и свој комични дар показао у Вијенцу. Ми Његоша често једнострано схватамо, само као патриотског песника, филозофа и песимисту: не би требало, међутим, ни његов хумор заборављати. Он је и овде јак колико и тамо; и овај његов таленат је такође осведочен и неоспоран, а јак, жив, изворан, бујан, обилат. Он је, као још неки велики песници, имао, у исто доба и подједнако, таленте разне врсте. За њега се може рећи што се рекло за Данта: „он није само песник гнева него и песник осмеха“.

Најпосле, Његош је овде још једну лепу особину показао, и ако не, као што ћемо мало после видети, у пуној мери. То је извесна смелост у сликању. Није лако било једном владаоцу приказати свету свој народ онако примитивним и некултурним, како смо видели да је Његош учинио. Чак је и оно смелост, и ако друге врсте, што је Његош извесне народне јунаке, скоро идеале његове, представио комичнима, унизио их тиме ако се тако сме рећи. Ко је до Његоша смео учинити Мићуновића празноверним, Драшка одвести у позориште и помало исмејати? Али и без тога, Његош је, у сликању народа, показао извесну смелост коју треба забележити . . . .

Ми одосмо далеко. Наше питање је било јесу ли карактери добро оцртани, и ми смо му већ и без овога нашли потврдну одговора. Карактери у Вијенцу добро су оцртани, и Његош је, у том цртању, велику вештину показао.

Ова наша тврдња потребује корекције. Није све онако како смо досад рекли. Има и мана у Његошеву сликању карактера, и извесних недостатака у његовој вештини. Треба се и на њих осврнути, ако се хоће искрен суд и тачна оцена.

Прва је мана ово. Личности у Вијенци (истина, само неке и само некад) не говоре увек природно, како треба, како би им доликовало. Њихов говор постаје каткад сувише леп, поетски, филозофски, књижеван; што код онаких природа какве им је Његош оцртао, не би могло бити. Њихове идеје уздижу се каткад до филозофских апстракција до којих им је, према свему судећи, немогућно било доћи. Мићуновић н. пр. каже оно познато:

„Благо томе ко довијек живи,
„Имао се рашта и родити:
„Вјечна зубља вјечне помрчине“, итд.

Или оно што сам и раније делимично цитирао, кад хоће да каже како млади момци и јесу за то да гину за отаџбину:

„Што су момци...?
„Што су они? Жертве благородне
„да прелазе с бојнијех пољанах
„у весело царство поезије
„како росне свијетле капљице
„уз веселе зраке на небеса“.

Овај стил очевидно не одговара ономе који онако страсно воли гатати у плећа, и који је пола века у томе провео. Сердар Вукота, опет, кад хоће да карактерише Црну Гору, овако каже:

„Истина је, ово није друго
„до гомиле костих и мраморах
„на којима младеж самовољна
„показује торжество ужаса:
„О Косово, грдно судилиште,
„насред тебе Содом запушио!“

Као да овај сердар, и ако је један од највиђенијих главара земаљских, зна (да само то приметим) шта је торжество и шта је Содом! Самом игуману, најпоследње, који је имао представљати тип мудраца, не доликује стил којим покаткад говори. Он може бити колико хоће мудар, ипак му не личе оне рефлексije, компарације и висина тона које има у оном познатом дугом монологу. Он је могао походити сва света места, али ипак није могао о њима говорити онако књижевно:

„Пења' сам се на свештену гору
„са које је страшно претсказање

„своје судбе Јерусалим чуо...
„гледао сам гетсиманску башту,
„оцрњену страшћу и издајом“, итд.

Цео тај монолог („ја имадем осамдесет љетах“) могао би се исписати као пример овоме. Па народ тек, како тај говори кал коло води; како узвишен стил он има; какве учене рефлексije и реминисценције он изводи из своје главе! Он (сетите се, да не исписујем, онога: „О Милоше, ко ти не завиди“, итд. у првом колу) познавалачки цени римску и јелинску историју, с највећом лакошћу и сигурношћу помиње Сцеволу и Леониду, изговара њихова имена као да их је у детињству научио и све школе прошао: док војводе, међутим, које су нешто више од истога народа, не могу да запамте пуно име дуждево; док чак ни попови као најученији људи, не умеју ни читати и писати! И тако даље. Очевидно је да овај стил који је Његош каткада позајмљивао својим личностима, ни у колико не одговара њима; очевидно је још да се Његош тиме знатно огрешо о верно сликање карактера, према оном како ми то сликање данас сматрамо. Огрешо доиста, и ми то нећемо порицати. Ми ћемо се, напротив, придружити, поводом овога, једној старијој критици која је то такође осудила. Кад то кажем, ја не мислим на критику коју смо досад узимали у обзир, ову од Вуловића на овамо, него на другу једну, ранију, која у осталом није оставила трага у књижевности. Зна се да је, пре четрдесет година од прилике, постојала међу нашим ученим људима једна латентна струја против Његоша, једно мишљење које је јако осуђивало Његошеву поезију, и усмена традиција означава Ђ. Малетића као представника те струје. Малетић је, уверавају, јако осуђивао Горски Вијенац, и баш због овога што му и ми сад замерисмо (и због драмског облика а недрамског карактера, у осталом). Одиста, он је ту имао право, и ако, наравно, не у оној мери како је замишљао.

Друга је мана (хајд сад кад смо почели,

потерајмо и даље, исцрпимо све замерке, не само ове крупније него и много ситније, незнатније, чак несигурније) што је слика Црногораца у Вијенцу, по свој прилици, мало ублажена, оплемена, улешана. Ми смо раније рекли да је Његош имао смелости у том сликању, није зазирао од слике која не би била ласкава по његов народ; додајмо сад да и та смелост његова има граница. Његош је смео шалити се са угледним и омиљеним народним јунацима, смео открити примитивну и некултивисану природу својих поданика, смео показати (сцена сватова) једну групу ових као пук бесвестан и индиферентан према народној ствари: али, ако нам је допуштено с резервом рећи, до оне праве смелости, до оне истините слободе, до праве артистичке искренности која слика реалност и онда кад је ова нешто грубља и незгоднија, као да није могао доћи. Изгледа, наима, да Његош није сликао Црногорце онаквим какви су они у ствари били, у оној боји коју су они заслуживали. Судићи по народним песмама, Црногорци Данилова времена били су каткад разбојници, хајдучи, убице, отимачи (према Турцима, наравно): Његош им је, у главном, дао нешто благороднији лик, племенитији изглед, питомију фигуру. У целом Вијенцу, само Пециреп и Балета практикују хајдучки занат, дочекују и пљачкају турске трговце на друму; остали јунаци не чине Турцима никакве штете, него изгледају мирни, добри, лојални грађани. Јунаци које народна песма означава као опасне хајдуке, код Његоша су се претворили у добричине старце, или се потпуно изгубили. Кнез Роган н. пр. којег смо видели како је Његош оцртао, по народној песми је (ако је т. ј. он та личност, в. прву главу расправе) јак злотвор турски (сигурно не само из националних обзира): Турци горе од жеље да запале кулу његову, страшну, крваву,

„на коју се турске главе суше
„и у коју турско робље воде“¹

¹ Огледало, п. IX.

Вукота Мрваљевић, после, као и брат његов Драшко, који су се у Вијенцу сасвим изгубили (овај последњи једва поменут у једном стиху, па чак ни то није сигурно), страшни су по народној песми; сам везир скадарски наређује потеру за њима и тражи главе њихове: „то су, каже (ово се тиче и Мићуновића), турске вазда крвопије, од њих плачу све турске крајине“. (Огл. п. VI.) Вук Томановић, опет, који је код Његоша прост фигурант, у песми је прави хајдук (песма га, у осталом, само тако и титулише: „у хајдука у Томановића“, „вели хајдук Томановић Вуче“); он не може да се начуди како смеју Турци слободно пролазити друмовима и безопасно терати робу трговачку а „за нас (т. ј. за хајдуке), вели, нико ни хабера нема“; његова је глава високо уцењена, што значи да је много дојадно Турцима својим хајдуковањем. (Огл., п. XIV). Сви ти јунаци имају лепшу, питомију фигуру у Вијенцу него у песми. Зашто? Зато, држим, што је Његош хтео, из буди каквих разлога, да изнесе у Вијенцу мало улешану слику Црногораца. Ево и других потврда томе. Све личности у Вијенцу и у другом погледу честите су, поштене, племените, витешке, родољубиве; нико н. пр. није издајица. Свати ободски једини чине неки изузетак, и баба. Али свати ипак нису издајице, а баба, ако и јесте, приморана је да то буде. Бабу је везир натерао на издајство, попретио јој и потврдио заклетвом да ће јој, у противном случају, свих десет унучади и сва три сина њена заједно са женама њиховим, у живом огњу изгорети. Бабино издајство је, дакле, оправдано; Његош, и кад је хтео коју личност да представи у ружној боји, одмах је дао и извињење за то. Изгледа, одиста, да је Његош по правилу хтео само добре, ваљане душе да слика; да само таквим сликама представи свој народ. Изгледа то и по овоме још. У народним песмама има доста гласовитих јунака Данилова доба и сем оних које је Његош унео у спев, али су они махом издајице,

турски агенти: њих, ето, Његош није хтео узети. Петар Бошковић н. пр. велики је јунак, добар друг војводе Драшка; не једанпут је „задобио славу и поштење“ својим јунаштвом; песма га слави, велича, назива „соколом“ (Огл. п. X): али он ипак измеђари Турцима, хоће каткад за паре да иде против Срба, полази на Мандушића зато што је овом глава уцењена, па би он хтео ту уцену да зграби („да Вукову главу изгубимо, дари би нам дошли од везира“, вели он, Огл. п. VII.) и Његош га не унесе у спев поред осталих његових другова. Има, после, неки Иван Бабић, такође добар јунак, бије се и брани врло храбро („но се брани Бабићу Иване“, каже песма с неким дивљењем), али је такође издајица, измеђар, агент турски, напада с Турцима заједно на Вука Марковића и друге Црногорце: ни њега не узе Његош у спев. И тако даље. Међутим, и Петар Бошковић, и Иван Бабић свакако су гласовитији јунаци него Вук Љешевоступац којег народна песма само једаред и то узгред помиње, или војвода Станко кога чак и не помиње никад. Све то, дакле, цела та разлика између карактера Данилових јунака по народној песми и Вијенцу, као и још понешто, упућује на закључак да је Његош имао намере улепшати слику Црногораца у свом спеву, и да ју је и улепшао одиста.

Из овога би се дала извести и трећа мана, наиме једна мала неверност у историски тачном цртању карактера. Кад народна песма слика Црногорце Данилова доба као разбојнике и каткад издајице; и кад су они, знамо по историји, доиста често били такви, онда Његош који их тако није представио, не само што је грешио тиме што их је уопште улепшавао, него и тиме што је карактере у исто доба историски неверно цртао....

Ми побројасмо мане. Само, јесу ли ово збиља мане? Јесам ли ја, при овом набрајању, одиста на стварне недостатке указивао? Јесам ли у истини чинио замерке? Не много, у ствари. Ја сам више разговарао, причао, тумачио него критиковао.

Од свих ових мана, само је прва вредна. Друге су две много слабије. Оне се, у осталом, на једно исто своде, и ми ћемо их уједно и бранити (на историску верност у сликању вратићемо се и мало доцније). Улепшавање карактера, наиме, једва се сме и замерити Његошу. Јер, прво, оно често бива, и има много лепих дела у којима су карактери сви из реда лепо, добри, племенити. А после, најмање се од Његоша могло тражити да то не учини. Како би било да он, владалац црногорски, у времену кад је цео образовани свет сматрао Црногорце као потпуне дивљаке и кад је то мишљење јако шкодило томе народу, нацрта сâм своје сопствене поданике црним бојама, оправда тиме то мишљење против којег се морао целог века борити?

Прва мана, одиста, једина је коју треба рачунати. Гледајмо, дакле, колико треба Његошу уписати у погрешку то што је, каткад, неким личностима позајмљивао идеје и стил виши но што им доликује.

Ми рекосмо, мало час, да се Његош тиме огрешио о верно сликање карактера. Лепо. Али чиме? Тиме што је своје идеје позајмљивао. Идеје су, међутим, лепе, велике, високе, узвишене, поетске. Сва места која смо мало пре наводили доказујући ову ману песникову, такве идеје изражавају, таквим су стилем писана. Она су, у осталом, највише цењена, и чине, одиста, готово највеће лепоте пева: Замислите н. пр. какав би Вијенац изгледао да нема оне дуге игумнове беседе која би, међутим, према овом, била за најачу осуду? Његош, дакле, ако се грешио о верност карактера, дао је обилату накнаду за то. А после, то његово грешење најмање је од свију оних које се могу о верност сликања учинити. Да га је Његош учинио у корист сентиментализма; да је т. ј. неверно представио своје личности да би их учинио сентименталнима, ствар би била друкчија: међутим, код Његоша нигде сентименталности, нигде лажна укуса. Његош, и ако је грешио, ипак се одр-

жао у области праве лепоте. Ствар треба овако разумети. Верност и природност, то је лепо; сентиментално и извештачено, то је ружно, али лепе идеје, стил и поезија, то је такође лепо: је ли, сад, за велику осуду то што је Његош место једне лепоте дао другу? Не зацело. Његош се ту огрешио о верност која је модерни појам, али је ипак створио лепоту праву, класичну, античку; што нам, у исто доба, показује још и род његове поезије. Он нам се, узгред буди речено, још једанпут показује са својом античком уметношћу. Најпоследње, то што је Његош своје идеје и свој стил позајмљивао личностима код којих то не изгледа складно, јесте погрешка коју су и други велики песници чинили. Расин је н. пр. тако радио каткада. Сент-Бев каже за њега: „Расин је позајмљивао величанствене или китњасте речи својим најнижим личностима као и правим херојима. Код њега су дворкиње исто што и краљице; Аркад се изражава исто тако достојанствено као и Агамемнон...“¹ То ипак не смета ништа Расиновој величини, и ако је то за њега, као за правог драматичара, већи грех него за Његоша. Али, да оставимо старије, и модерни, и најважнији међу модернима, исту су грешку чинили: Анатол Франс, на пример. Говорећи о његовом роману Црвени крин, Жил Леметар примећује да главне личности у роману говоре често сувише високим стилем. „Писац говори, готово увек, место њих. Њихови говори изгледају као пренети од њега на њих. Писац нам даје њихове мисли онакве како се оне преображавају у његову душу, из којег излазе чистије и једрије у исто доба. Он им тиме, снажно и грациозно, изражава филозофски смисао“.² Кад то, дакле, учини Анатол Франс у једном од својих најбољих романа, а у времену кад се врло строго пази на тачно и верно цртање карактера; и кад му критика готово и не замери за то, зар ћемо ми замерити Његошу који, по

свој прилици, није то ни сматрао за погрешку него, напротив, баш то што се нама погрешка чини, ценио као праву лепоту?

Мане, дакле, које смо нашли у Његошеву сликању карактера, далеко су од тога да том сликању умање вредност. Оне само показују да Његош, каткада, није до крајњих консеквенција изводио модерни принцип о верности и тачности у сликању, али, ни у којем случају, не могу да пореку ваљаност сликања његова. Његош, при свем том, остаје у том погледу добар модерни артист, са талентима и заслугама које смо му раније признали.

Ми завршисмо питање о карактерима. Само, пошто смо у прошлој глави указивали на то, како је Његош хтео што више да истакне и увелича важност догађаја Бадњега вечера, приметимо овде како је он то и самим сликањем карактера учинио. Јер кад је овако примитиван и оскудан народ како га је Његош насликао, успео да створи онако велики догађај како смо раније видели, зар није тиме догађај био још тежи по извршењу, још виши по важности? А народ је примитиван, то смо видели; после, оскудан, сиромашан, бедан: питајте попа Мића о томе, нека вам он прича о даваоцима црногорским. То је народ горштака, планинаца, који једва животари, мучно и трудно, у оним кршевима; који се збио у оно неколико села са по две три камене кућице под каквом стеном или кршем преко којег дува зими помаман студен ветар. Ето, тај народ чини онако епохална дела, најсиромашнији крај српски први извојује слободу у целом Српству!

Уз ову главу, додајмо још нешто. Кад смо свршили с карактерима, осврнимо се на локалну и историску боју у Вијенцу. Оценимо, наиме, колико је Његош, обрађујући једну тему из Црне Горе и из времена Данилова, унео у ту обраду и оцртао оно што ближе карактерише ту земљу и то време; колико је дао локал-

¹ Sainte-Beuve, Portraits littéraires, t. I, (Racine).

² J. Lemaitre, Contemporains, t. VI. (A. France).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ног карактера Црне Горе и историског карактера епохе; речју, колико има локалне и историске боје у Вијенцу.

Локалне боје има, пуно, много; и то ван сваке сумње. Све што је у њему, јасно и несумњиво одаје и карактерише Црну Гору. Карактери су такви, сцене и епизоди такви, језик и говор такви. Сетимо се само онога како су сви црногорски обичаји у Вијенцу представљени¹; само то рећиће нам како је спев чисто црногорски. То је јасно на први поглед, свакоме који први пут узме Вијенац у руке, и ту немамо шта говорити.

Али историска боја? Има ли ње у Вијенцу? Је ли стање земље које је осликано у њему, од прилике такво како је онда могло бити?

Има нешто од тога. Његош је н. пр. пазио да му сви Црногорци у Вијенцу буду из нахија које су онда у главном састављале Црну Гору. Ту имате Катунане, Ријечане, Црмничане, нешто Љешане: нигде Морачана, Бјелопавлића, нити кога из стране нахије (сем што се прича о крајишницима, Никшићима); ништа што би у том погледу вређало историску верност и природност. Пазио је, после и на то да чиновни и титуле Црногораца одговарају оном времену: један је владика, остали су сердари, војводе, кнезови; има још калуђера, попова, ђака, и др. Код потурица, пазио је на исто. Ту имате, (као што и треба јер су мухамеданци били једна колонија), само аге, кадије, кавазбаше, хоџе, међу домаћим Турцима; и већ од правих Турака,² званичних, имате тамо далеко, ван граница земље, везира и његове рицале и кавазе.³ Ето, то је што

¹ Жалити је што Његош у којој сцени није представио умир, тај тако специфично црногорски обичај, него оставио да га иза њега наслика Љубиша. Умир је само поменут у Вијенцу (ст. 721—733).

² Вредно би било видети јесу ли сви Турци у Вијенцу само потурице, или баш прави Турци, Османлије. Природно изгледа да је и ових последњих морало бити.

³ Приметити да у Дики црногорској, где је такође представљена истрага, ни један потурчењак не излази на сцену.

у Вијенцу верније одговара времену и епоси историској. Али то је све обична историска верност, а не прави карактер епохе онако како га добри артисти увек оцртају.

Претпоставите за један тренутак да је један модерни артист имао да ради Горски Вијенац, да наслика Црногорце и њихов живот у Данилову времену; један од оних који нарочито пази на историску боју; какав Мериме, Виктор Иго, Флобер; писац Кронике владе Карла IX, Богородичине цркве у Паризу, Саламба (нека ми се не замери за ову претпоставку, ја је чиним ради лакшег објашњења). Тај би артист, кад би добро простудовао ствар и проучио народне црногорске песме о том времену, друкчије одабрао сцене него што је Његош учинио; тражио би оно што је оригинално и карактеристично за ону хајдучку и мухамеданску епоху црногорске историје, па то гледао да представи и истакне. Он би, најпре, (обележимо ствар укратко примерима) у једној сцени насликао хоџу, у џамији, на мунару (код Његоша ни један хоџа не излази на позорницу; само се прича о Брунчевићу, и коло поје: „оца риче на равном Цетињу“); или бар једну сцену посветио самим потурицама и насликао њихов домаћи договор; и, наравно, представио би град Обод, то легло потурчењака: нити би изгледало неживописно као декор силуета тога града ноћу, на месечини, горе, а доле Турци како се договарају против Црногораца (код Његоша, међутим, ништа од свега тога; знамо већ). Насликао би, даље, харачлије турске како купе харач по народу и извео би том сликом можда једну лепу сцену да представи расположења црногорска према Турцима (код Његоша само се помене једанпут: „...ево харачлије, у Штитаре да купе хараче“); или би у једној сцени представио оне „десечаре, аге, изјелице“, за које је знао Његош и којих је Црмница пуна била, како глобе народ, краду, отимају. Показао би свима

тим сценама Турке у живој боји; изнео би у слици, развијеној и пуној, карактеристичне моменте у српско-турским ондашњим односима. А нарочито не би изоставио четовање, као један од најкарактеристичнијих таквих момената, него би га, у једној или више слика, што живље представио. Онда вам је, (ја ово излажем по народним песмама¹ на границама црногорским, међу чобанима који су овце чували, био један оригиналан и поетичан живот, који у осталом ништа не опомиње на пастирске идиле из Мармонтела и Флориана. На Рудинама, у Сађевицу, на Ластви Озринићкој, на Грахову, на Изворима и другим, ваљда жупнијим, местима катунске и других нахија, држали су овце Вукота Мрваљевић, Вук Мандушић, Вук Марковић, Вук Томановић и други јунаци Вијенца. Целе долине или висоравни прекривале су овце, све торина до торине, струга до струге, на овцама чактари и меденице, код оваца гарови и други чобански пси; мало даље, под каквом буквом, деца чобанчићи, леже потрбушке на ледини, држе пушке на око и гађају нишан, а горе, по главицама, пужа се по један старији, с пушком у руци, гледа неће ли гдегод видети какву ватру и Турке крајње, да се брани од њих или да их нападне. У таквим живописним моментима, било је највише бојева и четовања између Турака и Црногораца, било да Турци на ове нападне, било ови на њих, а све ради отимања и преотимања оваца. Ту су се овце на збојеве терале и отимале. Тога ради, читаве експедиције полазиле су од стране Турака на Црногорце: спушки капетан, никшићки поглавари и други дизали су велике чете да отимају овце црногорске, а Црногорци су се, опет, окупљали многи, састављали дружине од неколико племена за обрану н. пр. од Цуца, Бјелица, Чевљана одједанпут. Тога ради, још, а и из других узрока, била је

и нарочита уредба и полиција установљена: по целој граници и осталим опасним местима и пролазима, саграђене су биле куле а на кулама су били пандури који су чували друм од Црногораца¹. Таквих кула било је доста: на Крстац панланци, на Бањанима итд.; само на Рудинама биле су две. Сем тога, било је бојева и четовања и у вишем стилу него што је ово око оваца; било је н. пр. право хајдучко дочекивање и нападање каравана трговачких, турских. Око Никшића друмови и богази били су затворени, Црногорци су стајали често ту у заседи па би дочекивали скадарске или босанске Турке „ће ћерају робу свакојаку“, нападали их, убијали, секли, пљачкали, грабили благо на гомиле, на сносове, и носили га горе уз Будош или коју било другу планину. Тако је било, од прилике, у Црној Гори у оно време; народне песме то кажу, а и по свему осталом тако некако изгледа. Кад је тако било, онда је тако требало представити и у спеву који то време слика. Један артист (као што је био Мериме н. пр.) који би нарочито волео овакве четничке призоре, овакве слике чудне, оригиналне, дивље, које ипак имају своју поезију, не би зацело пропустио да изрази две три сцене што би то представљале; насликао би и заседе, и отимања оваца и каравана, и бојеве око кула и др. Његош, међутим, ни једну такву сцену не да. Он само једанпут, и то узгред, у једном причању, дорирне то хајдуковање и бојеве око каравана (Пециреп и Балета); једанпут, у једном стиху, помене четовање („да сам ћегођ у чету кренуо“, каже Мићуновић; сцена снова); тако исто помене Рудине и овце („шћаше ли им, каже се тамо за Турке Никшиће, мила вјера бити да издижу мирно у Рудине“?; Озринићи на госпођинској скупштини); једанпут опише, у причању Мандушићеву, бојеве око кула

¹ Овај чобански живот и четовање описан је у неким песмама Огледала српског (песме под бр. VI, VII, XII, XIV, XVII).

¹ „Устадоше Турци на оружје,
за забити поградили куле,
а на куле вргоше пандуре:
друм чувају од Црногораца“. (Огл. п. XIV).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

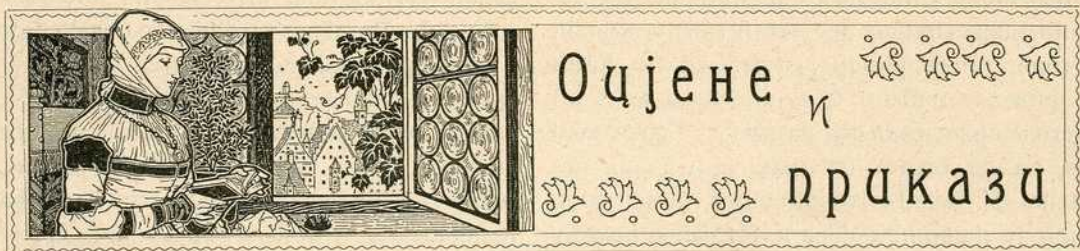
(Радун и Љубица) — и то је све: два стиха, два причања, али ни једна сцена. Код Његоша ни једна пуна слика четовања, ни један рељефни моменат из тога романтичнога живота, ни један живљи цртеж из тога живописнога пејзажа. Код њега је све договор, разговор, седељка, дочекивање и испраћање, монотонија и бледа боја. Ни налик на оне артистичке процедуре Мерimea; на страст овога за живописним, локалним, оригиналним, необичним, непознатим. Нећу овим да кажем да је Његош покварио историску верност, него да није дао рељефну историску боју своме делу.

Треба ли за ово осудити Његоша? Како вам је воља. Само, ма како пресудили ствар, треба ово да имате на уму. Прво, да је Његош хтео овако да ради како ми сад пожелисмо, он би морао да поквари јединство места, што пак није хтео. Друго, он би такође морао да представи Црногорце како четују, а он, ме-

ђутим (то знамо из његове биографије), није никако волео да се о Црногорцима и даље мисли како је то народ који на граници једнако смета Турцима својим четовањем: он је увек гледао да одбрани своје од тога чим би се какав спор такав појавио, и сам најстроже забрањивао четовање. Треће (ја казујем ове одбране како која дође) Његош је био од класичне школе а овај моменат историске боје тек су после класика романтичари пронашли. Четврто, има још ваљаних песника, и чак међу самим романтичарима (А. де Вињи, у Сен Марсу) који нису овај обзир задовољавали, и ако су се и трудили да то учине. И тако даље. Најпосле, ми Срби не смемо много замерати за ово, јер, колико ја знам, ми до данас нисмо имали ни једнога песника ма које врсте, који је умео дати праву историску боју свом делу, кад је требало.

Биоград.

(СВРШИТЕ СЕ)

Оцјене и прикази

Рјечник хрватскога језика и два писма Ђура Даничића.

Прије неколико мјесеци изашао је из штампе *Rječnik hrvatskoga jezika, skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz.* (Svezak I. A—O.) Започео га је пок. Броз, а послје смрти његове наставио Др. Ивековић. Овај је и предговор написао. У томе предговору читамо, да је овај рјечник хрв. језика удешен нарочито за књижевнике и људе од пера и да му је темељ ово: осим Вукових књижевних радова и збирки нар. умотворина, Рјечник Вуков и књижевна дјела Ђ. Даничића, хрв. народне пјесме издане од Мат. Хрв., нека дјела М. Ђ. Милићевића и Његошев Лажни Цар; на даље је употријебљено из Академ. Рјеч-

ника што је готово (т. ј. од А—Коњокралица), збирка Ј. Богдановића, Стулијево Рјечосложје и из народног говора што се писцима свидјело.

О вриједности овог рјечника, који има пред собом Вуков и Академијски рјечник, а основан је на тако широкој подлози, не може бити сумње. Ако би се шта приговарало, то би било једино у погледу књижевних радова, на основу којих су писци свој рјечник састављали и допуњавали. Што су се машили Вука и Даничића, сасвим је природно. Србима то шта више ласка, јер су састављачи овог рјечника — Хрвати — признали надмоћ српских писаца у погледу језичном. Само нам се намеће питање: с каквим се правом може овај Рјечник назвати Рјечником хр-

ватскога језика, кад су му подлога Вук и Даничић, Милићевић и Његош? Ако се није могао назвати Рјечник *српскога или хрватскога* језика, мислимо да би писци били у много већем праву, да су га с обзиром на подлогу његову назвали Рјечник *српскога* језика. Што су за овај Рјечник употребијене нар. пјесме које је издала Матица Хрватска и Рјечник што га издаје Југославенска Академија, не може бити разлог да му се даде искључиво назив хрватски. Јер колико су оне пјесме »хрватске«, знаде ваљда сваки озбиљнији Хрват, док Академијски Рјечник носи званични наслов »Хрв. или српскога језика«.

Др. Ивековић разлаже у предговору, зашто је Рјечнику надјенуо ово име. Једини му је разлог, што су Рјечник *саставили* Хрвати. Онда истим правом могу Срби сматрати Академ. Рјечник рјечником српскога језика, јер га је написао и пише Србин. У осталом да је и сами Даничић, који је од свих Срба учинио Хрватима највећу концесију назвавши језик српским или хрватским и коме би Хрвати морали бити вјечито благодарни, био увјерен, да он саставља Академ. Рјечник као *Србин*, познајемо из двају писама његових штампаних у Летопису Мат. Српске. У 202. и 203. књизи Летописа (свеска II. и III. за год. 1900.) штампана су *Писма Ђ. Даничића Ј. Бошковићу*, приредио Ђ. Магарашевић.

На стр. 88, у писму од 18. марта 1880. читамо ово:

»...И ја врло желим доћи мало у Београд. Надам се да ћу моћи на лето, кад буде наштампан први свезак. Стрпите се дотле, па онда судите би ли било грехота прекидати. Што велиш да сам »их упутио, па сад нека раде«, о томе не може бити ни говора. А и кад би могло тако бити, ја мислим да би требало грабити да *ми* урадим. Што се мене тиче, ја знам да би ми у свему било боље у Београду. Али како сам већ уплетен у народни живот (премда не баш на моје добро), ја не бих смео својом вољом оставити овај посао. Јер би се кад год тражио томе узрок и могао бих ја бити окривљен...«

На стр. 99, у писму од 19. новемб. 1881:

»...Јуче рече ми нетко: »Ви се ту мучите, а последије ће рећи Хрвати да је то њихово што радите«. Ја, који бјежим од таквих разговора живећи у увјерењу да ће све што радим бити корисно Србима више него икоме, и то не по каквој мојој

заслуги него по животној сили српскога народа, одговорих само: »па шта ће им то помоћи?« — и прекидох разговор. Послије ми оне ријечи не дадоше мира (ето зашто бјежим од таквих ријечи), него дуже размишљах и најпослије се утјеших мишљу да Срби не треба да даду да им тко отме што, и да доиста не ће дати, него да ће се за цијело наћи тко ће (ако треба) осветити и мене и српски труд (*а ово је српски труд и ничији више*)...«

Да ли би Даничић, видећи да се рјечник, основан на српским нар. умотворинама, српским књижевним дјелима и српским трудом, назива хрватским, и сада *рекао* само: »па шта ће им то помоћи?«, или би дао јаснији знак свога негодовања?! На ово је тешко одговорити, јер је гријех писаца овог Рјечника тако велик, да нема начина како би се против овог протестовало, осим можда снебивајући се слегнути раменима и чудити се заслијепљености некојих макар и учених људи.

Цени француско-српски речник

(*Dictionnaire de poche Français-Serbe*), *држи све речи из обичног говора. Саставио Ј. Н. Стевовић. Београд, издање књижарнице Е. Ајхштета 1901. 16^о, 406 стр.*

Овијем радом г. Стевовића добили смо књигу, коју је многи и многи српски читалац одавно очекивао. Чекање је истина било дуго, али смо најзад добили добру књигу, јер рјечник г. Стевовића може у свему упоредо стати са радовима ове врсте код осталијех културнијех народа. Г. Стевовић, коме је још раније с мјеродавне стране, призната умјешност за радове ове врсте, уложио је и овдје своју велику спремину и још већи труд, а издавачка књижарница Е. Ајхштета није ни у овој прилици жалила трошка, те су нам дали дјелце, којијем се с правом може подичити наша иначе сиромашна лексикографија. Ми смо захвални и једноме и другоме, а до читалаца стоји да им труд и трошак што прије накнаде, у што ми не сумњамо.

У рјечнику су све ријечи, које се могу чути у обичном говору, а има их на броју преко 26.000. Упоредан са Köhler-овим франц.-њемачкијем рјечником, Стевовићев је рјечник богатији и потпунији. Штампан је на финој сатинираној хартији, француски текст са уочљивијем, крупнијем словима, а српски текст, богат синонимнијем

изразима, са ситнијим словима. Уз поједине ријечи долазе објашњења која понегдје захватају половину стране (види препозицију *à* и *sur*). Именицама је обиљежен род; а уз придјеве мушког рода означен је и женски, ако има у чему разлике од мушког рода. Код глагола је обиљежена пријелазност радње. Српски текст, што одговара францускоме, писан је чистијем и лијепијем језиком.

У похвалу издавача треба још рећи и то, да је рјечник изишао у врло фином енглеском повезу, тако, да се око човјеку и нехотице на њему зауставља.

Кад се има на уму да је прво издање

рјечника Настаса Петровића распродано, а остали да су застарјели, нема сумње да ће рјечник Стевовићев попунити осјетну празнину и добро доћи не само школској омладини већ и сваком пријатељу просвјете. Са своје практичности овај се рјечник нарочито препоручује ученицима гимназија и реалака, као и ученицама Виших дјевојачких школа.

Према изради и издању цијена је умјерена: за Србију 4.50 дин., а за остале српске земље 4.50 круне.

Од своје стране ми га најтоплије препоручујемо.

Биоград

Михајло Ј. Ђорђевић

ПОЗОРИШТЕ

* *Краљевско Српско Народно Позориште* у Биограду отпочело је, послје шест недјеља одмора, своју нову сезону 2. Августа као на дан рођења Краљевог са двије представе, *Хајдук Велком* у Биограду а *Ђурђем Бранковићем* у Смедереву гдје се и сам краљ налази. *Позоришни Лист*, ушавши у други годину свог изласка под уредништвом Бранислава Ђ. Нушића и главним сарадништвом Јевте Угричића, у свом другом броју доноси преглед лањске позоришне године. Свега се давало 239 представа, од којих су 184 биле вечерње а 55 дневне. Нових је комада било свега 25, од тих 19 српских. Свега је било 80 српских и 168 страних комада. Од принова за 1901 и 1902 годину спремила је управа од непрестављаних дјела *Светислава и Милеву* од Јована Стерије Поповића; *Триову Круну*, од Милорада Шапчанина; нову драму из друштвеног живота од Бранислава Ђ. Нушића *Једну трагедију* и од непознатог писца драму у стиховима *Краљевића Марка*. Осим тога припрема се за позорницу један од најстаријих српских комада *Смрт Уроша нетога* од Стевана Стефановића. Управа је дошла и до рукописа једне драме умрлог пјесника *Ђуре Јанковића*, за коју се не зна је ли оригинал или пријевод. Ако буде оригинал то ће бити нов прилог српској позорници. Сремац и Брзак узели су у прераду *Ивкову славу* да је среде за сталну репертоарску потребу. Од пријевода припремљена су ова дјела: 1. *Словенска литература*: а.) Руска: *Плодови просвећености* од Лава

Толстоја, *Замка смрти* од Н. А. Поћехина. *Злочин и казна*, прерада знаменитог романа Достојевсковог, *Сергије Сатилов*, једна од најбољих драма кнеза Александра Ивановића Зумбатова, и *Мајорница* од Шпажинскога; б.) Пољска: *За срећом* од Пшибишевског; в.) Чешка: *Грех*, једна од најмодернијих њихових драма; г.) Словеначка; *Јаков Руба* од Ивана Цанкара. Драма је преведена са словеначког и најбоље је словеначко дјело те врсте. Успјеха је имала и на љубљанској и на загребачкој позорници, па се надамо, да ће и код биоградске публике успјети ова драма, која осим свог красног ансамбла има неописано лијепих лиричких мјеста. Нашу ће критику свакако морати заинтересовати занимљиви карактери, који су јединствени у словеначкој литератури. 2. *Немачка литература*: Лесингова *Мина од Барнхелма*, Хауптманов *Кириција Хеншел*, Сударманова *Пропаст Содома* и Лудвиков *Шумар од старина*. 3. *Француска литература*: Молијеров *Пучанин као властелин*, Рењарев *Коцкар*, Балзаков *Меркаде*, Сардуова *Теодора*, Димин, *Господин Алфонс* и *Идеје госпође Д'Обреј* и Додеова *Арлезијанка*. Осим ових француских комада играће се ускоро и прерада Иговог романа *Деведесет трећа*. 4. *Енглеска литература*: Ако буде могуће изнијеће се *Антоније и Клеопатра* од В. Шекспира; међутим Шекспиров репертоар у нас биће ове године обогаћен и његовом комедијом *Сан летње ноћи*. Такође, и то ускоро, приказаће се и Шериданова *Опадача*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

школа. 5. *Талијанска литература: Мирандолина* од Голдонија и *Госпођа од Шалана* од Ђузепе Такоза. 6. *Шпанска литература: У долини* од Дон Анхела од Гимера (писано је каталонски, али је на шпански превео чувени шпански драмски писац Дон Хозе Ечегарај). 7. *Скандинавска литература: Авети и Габриел Барклан* од Ибзена. 8. *Грчка литература: Пастири* од Карамиле. — Сви ови пријеводи припремљени су и управа мисли, да их по могућности износи на позорницу, али то не значи, да ће она искључити и друге ваљане ствари, које би се у току сезоне појавиле. Од музичких ствари управа припрема ове године да изнесе Бизеову оперу *Кармен*, а од оперета *Лутку*.

* Крајем прошле сезоне приказивала се *Једанаеста заповест*, чешка шаљива игра у три чина од Фр. Шамберка на биоградској позорници и толико је успјела, да је била и први комад садање сезоне. Шамберк је плодан чешки писац шаљивих игара без великих литерарних претензија. Он хоће само да насмеје и разгали позоришну публику и то му сјајно полази за руком. Ваља знати да је он и сам веома омиљен комичар и његове веселе игре гледају се радо у његовој домовини. Изгледа, да ће се одомаћити и код нас, јер управа биоградског позоришта спрема за репертоар други његов комад *Палацкова улица 27*. Његови се комади одликују пријатним хумором, па је право да истисне код нас разне неслане швапске лакрдије од Шентана и других. Шамберк је у Прагу комичар и редитељ Чешког Народног Позоришта. Родио се 1839 год. и од своје ране младости одао се драматичком стварању и написао преко четрдесет позоришних дјела. 1. јула ове године стављен је у пензију и Земаљски Одбор изразио је умјетнику захвалност за рад посвећен чешкој драмској умјетности.

* За пријестоничку позорницу ангажовани су госпођица *Софија Ниглова* и господин *У. Јуришић*.

* Бивша чланица љубљанске оперске трупе и позната чешка пјевачица госпођица *Еле Ноема Волфова* концертовала је у Краљ. Срп. Нар. Позоришту између чинова.

* *Српско Народно Позориште у Новом Саду* прославиће ове године на најсвечанији начин своју четрдесетгодишњицу. Нарочити одбор спрема програм за про-

славу на којој ће бити заступљена не само сва српска него и многа словенска позоришта.

* *Дилетанти* зову се четири позоришна комада удешена за поједина дилетантска друштва, написао *М. К. Димитријевић*. Загреб. Штампа Српске Штампарије. Стр. 78. Цијена 1 круна. У овој су књизи ови комади: *Јадац*, породична шала из Босанског живота у једном чину, догађа се у Сарајеву 1883., изворно дјело пишчево; *Србинове гусле*, алегориска сцена, написала *Анка Николмић-Минибек*, за дилатантску позорницу удесио *М. К. Димитријевић*; *У глухо доба*, шала у једном чину, по француском написао *Хенрик Лаубе*, превео *М. К. Д.* и *Пијанац и пас*, шаљиви монолог, по причи Нушићевој, саставио *М. К. Д.*

* У Загребу се отвара нова позоришна сезона, по обичају, са оригиналом драмом ког хрватског књижевника. И ове је године отпочето најновијом драмом познатог хрватског драматичара Срђана пл. Туцића *Бура*. *Narodne Novine* доносе о овој премијери: „И најновија његова драма *Бура* иде смјером његових пријашњих драмских плодова и рише веома реалистично трулеж брачнога живота, не налазећ у њем ништа друго, што би било вриједно, да се изнесе на позорницу. Људи, који живу уредним, здравим, радним, узорним животом, нису за позорницу, јер нису интересантни, те се наш нови нараштај мора приучити и на такве разговоре на позорници, какови се н. пр. у судници још и данас воде само с искључењем јавности. Судница је још конзервативна.

Ово буди само опћенито речено и не може се у цијелости примијенити на Туцићеву *Буру*, која је боља и оригиналнија од *Трулог дома*, али гледе концепције, једрине и карактеризације заостаје за *Повратком*. Не приговарамо нашем писцу, што се је у потпуној слободи свог стварања повео за већим узорима и њиховим епигонима, но морамо признати, да смо синоћ не толико потресени, колико ожалошћени оставили казалиште. Жива је истина, што нам писац лијепо црта, но кад би истина била, да је цинизам у опће тако ухватио корјен у народу, какова би будућност чекала тај народ? Мужеви су му пијанице и кукавице, жене сводиље и грјешнице. У што да вјерујемо? У светост брака, у чистоћу обитељи, у снагу отаца и матера? Ми рађе вјерујемо, да писац није пред

нас изнио *тинове*, него тек осамљене индивидуе.

Чин Туцићеве драме брзо је исприповједан. Сељак Иво Мркинић ради с другим сељацима у славонској шуми, и премда је ожењен и отац двоје дјеце, заборави на њих те узме живјети с Катом, редушом радника, дјевојком исто толико дрском и поквареном, колико је његова жена вриједна и честита, а он сам слабић и кукавац. Кад га жена с дјецом у шуми потражи, да нађе код њега заштите од глади, једва да их придржи, али отворено признаје, да живи с Катом. За бурне ноћи, кад се је измирио с обитељу, тргне се на Катин глас од жене Маре и оставља ју у очају. Други дан нађу се супарнице опет у шуми, и кад Ката не ће да под пријетњом врати мужа Мари, ова ју стане молити. Тко ће хранити моју дјецу? запита ју болно, а на то плане Ката: А наше дијете? Мара сад навали сјекиром на њу, те ју на мјесту убије.

Чин је кратак, потресан, и да га је писац обрадио на краће у једном једитом чину, дјеловао би елементарно, — овако су цинички и брутални разговори између Кате, Маре и Иве управо баласт, који убија драматску снагу. Опрјека између обију жена снажно је оцртана и њихови су значајеви истинити и занимљиви, док је Иво без икакве карактеризације, без воље и одлуке. Има неколико епизода, гдје су драстично оцртани пијаница Ђоко и честита жена Лукина Јеле.

Vienas доноси свој суд: „Право би било, да се нова сезона започне оригиналним хрватским комадом, али овај нити је оригиналан, нити је хрватски — обоје с тога, што није проистекао из проматрања народнога живота, него се чини, као да је производ пишчевих успомена из других — највјероватније руских — дјела. Напокон и не постаје драма народна тим, да се чин метне у славонску шуму, а особама да се у уста стави неколико израза, којима се једна на другу отрескује. Развоја у драми нема никакова, поједини чиновни нијесу у међусобној унутрашњој свези, а и главно лице Иво, лутка је без воље, овисна у дјелима својим о случају тако, те ни дјела његова нијесу из душевности његове мотивирана. Или зар је можда јасно, зашто Иво воли Кати, премда у ње не налази доброту, какову налази у Марије? Према оној распуштеној и раскалашној дјевојци необично се истиче

Марија, која као да је — препоштена за оно друштво слабића, пијаница и блудница. И бруталне одговоре Катине и њезин цинизам могао нам је писац уштедети, па сва три чина у један ставити. Тим би ствар била краћа, а за то и боља.“

* У Бечком *Бургтеатру* даваће се ове године Врхлицкова комедија *Катулова освета*.

* Много се пише у Шпанији о новој драми Перес Галдоса: *Електри*, која је толику сензацију побудила, не толико као чисто умјетнички рад, колико као погођена слика културног и моралног живота модерне Шпаније.

* Талијанска *Vita Internazionale* од 5. августа доноси из пера *Renza Stacchetti*-а *статистику драме* и поглед на социални и литерарни значај најновијих драмских продукција. За основу је узео комаде игране први пут у Турину 1899 и 1900 године. Било их је свега шездесет. Нарочито истиче статистичар да од свих тих комада педесет описују живот буржоаских кругова а само њих три имају за приједмет живот пролетаријата. Међу првима нашао је тридесет и један комад у којима су приказани гријеси, сиротиња и утонулост у неморал; затим су три карактерне студије песимистичног садржаја и седам сатиричних комедија, док је само у девет комада нашао свог израза идеализам. *Stacchetti* очекује један нови, велики драмски репертоар од идућег стапања здравога дијела буржоазије са пролетаријатом и од његовог економског и интелектуалног развитка.

* У позоришту *Teatro Solis* у *Montevide*-у давана је са ванредним успјехом нова драма Хоз. Ечеграја *Рђава нашљедства*. Комад је пун ефектних и јаких сцена.

* Од млађих аутора, који су се били придружили великом мајстору Скрибу, и који су хтјели да пођу за његовом срећом и његовом методом, већина је прешла већ била у нову периоду француске литературе, у периоду другог царства. То важи већ и за *Ежена Лабинша* (1815—88.), који је своју каријеру отпочео као правник а доцније прешао на књижевност, пишући у први мах новеле за мање париске листове. Доцније он је постао један од необично плодних, ваљаних писаца лаких шљивих игара, којим својим невјероватним промјенама, смјелим ситуацијама, сплеткама итд. публику изванредно занимају.

— Пошто је 1833. био објавио роман *La Clef des champs*, написао је од тада уз припомоћ једно дванаестак сарадника до 150 игара, од којих се, као најпознатије, на нашој позорници дају: Прах у очи, Штедионица, Из захвалности, Перионов пут и Први корак, што их је сам писао. А у туђу помоћ: Милион, Птичице, Треба ли казати? Цврчак у мравињаку, Флорентински шешир, *Једва стече зета*, Лисице и гавранови, Господске руке, Себичњаци и На ивици злочина.

* *Сара Бернар*. — Ова велика, али у исто вријеме и ексцентрична, француска глумица намјерава, како из Париза јављају, да у Лондону оснује једну Француску Комедију. Овај пројекат потпомажу најживље први кругови лондонскога друштва. Даље се вели, да је импресарио Сара Бернарове примио из Берлина приједлог, да се умјетница са својим пројектом сјети и Берлина и да у пријестоници њема-

чкога царства створи умјетнички завод налик на париску Комедију. За сада се још не зна, какав ће положај према овој замисли заузети Сара, која је до сад одбијала да игра у Њемачкој.

* Тврди се да ће велика талијанска трагеткиња *Елеонора Дузе* октобра мјесеца доћи са својом трупом у Беч и ту приредити кратко гостовање, које ће отпочети са д'Анунцијевом трагедијом *Град мртвих* (*La Citta morta*), која је први пут давана ове године у Риму. Гостовање ће у Бечу бити кратко због тога, што се Дузе за почетак новембра обвезала да приреди један низ представа у Будим-Пешти.

* *Масне* (*Massenet*), најплоднији француски оперски композитор, саставио је нову оперу у три чина *Le Jongleur de Notre-dame*, која ће први пут бити давана у Монте-Карлу и за коју је написао текст професор филозофије Морис Лена.

Српска

* *Стечај за награду из Задужбине Николе Ј. Мариновића за 1902. год.* Према правилима Задужбине Николе Ј. Мариновића Српска Краљевска Академија Наука расписао овај стечај за награду, коју може добити: *Одличан поетски спис с моралном и патриотском тенденцијом, који је написан чистим српским језиком и одликује се њепотом слога и садржаја.* Рад се може поднјети Српској Краљ. Академији најдаље до 1. маја 1902. године. Величина је награде 480 динара у злату. Штампани се списи не могу оцјењивати и награђивати. Награђени спис је својина пишчева, али се мора штампати онакав какав је Одбору поднесен, и на свима се штампаним примјерцима мора ставити да су награђени из Задужбине Николе Ј. Мариновића. Писци могу своја имена напријед објавити или прикрити до коначне одлуке. У овом другом случају писац је дужан ставити знак на спису и исти такав на завоју затвореног писма у коме ће бити име његово. Бр. 313. Из предсједништва Српске Краљ. Академије, 18. јула, 1901. год. у Биограду.

* *Чика Јова Српској омладини*, pjesме Јована Јовановића Змаја, издала Српска Књижевна Задруга, са

26 слика и 1 музикалијом. Београд, Државна штампарија Краљевине Србије 1901. — Књига препуна најљепших pjesама што их је Чика Јова испјевао нашој нади, узданици нашој, омладини српској! Ми не ћемо много говорити у препоруку тих pjesама. Њима препорука није ни потребна, јер су им вриједност још одавна истаки најбољи критичари наши. Али не можемо, а да једну pjesму највише не похвалимо; не можемо да је овдје не изнесемо, нека је прочитају и они наши претплатници, којима ова књига не ће доћи до руку. Тој pjesми натпис је *Алија*.

Алија, Алија, ти у зурлу свираш,
А свирком и песмом у срце ме дираш,
Спусти сада зурлу, да јегленишемо,
— Та то ваљда смеом!

Нећемо о Христу, о пророку, свецу,
Нећемо о крсту, ни о млад-месецу;
Ни о светом писму, ни о алкорану,
— Све што год нас дели ставимо на страну

Не питам те, шта се у мошеји учи,
Ни како живујеш у својојзи кући,

Нећу да те питам — те ми бриге није, —
Ни шта ти се једе, ни шта ти се пије.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Не питам те: чија ј' стаза у рај краћа?
Већ те питам само: Знаш ли, да смо браћа?

А ти ћутиш, ћутиш, па мислиш дубоко,
А уз то ти суза навире на око.
Та је суза чиста, са извора стара,
И та суза мени јасно одговара.

Гледаш и ти моју, — једна им је мати, —
Хај, наша ће суза опет да нас збрати;
Она ће да згрли синке једног рода
Ми већ осећамо, да крв није вода.

Што су стари јади иштетили тешко,
Све ће то преболет' срце нам витешко,
Па кад сине слога, звезда вапа нова,
Смириће се кости наших прадедова.

Биће опет среће, поноса и славе,
И снаге и сјаја и врлине праве.
Песме наше нће нагињати плачу,
— Благослов ће стигнут' загрљену браћу,

Учи, дакле, брале, учи децу своју
Ја ћу учит' моју,
Да се братски грле, сложним духом крепе
Прадедова својих аманете лепе.

* *Српска Књижевна Задруга* и ове ће године за саразјерно врло малу цијену од 6 кр. да нам пружи одабран низ књига. До сад је одређен садржај за 6 књига, само за седму још није одлучено. У поменутих 6 књига ући ће: 1. *Лажни цар Шћепан Мали*, од П. П. Његоша под уредништвом др. М. Решетара, а с предговором Јаше М. Продановића, 2. *Путешествије по Србији*, од Јоакима Вујића под уредништвом Јована Ердељановића, с картом ондашње Србије, с пишчевом и другим сликама., 3. *Причање Вука Дојчевића* од Ст. М. Љубише, под уредништвом Љ. Јовановића., 4. *Приповетке Илије Вукићевића*., 5. *На селу и Прелу*, од Паје Марковића Адамова., 6. *Чича-Горио*, роман О. де Балзака, превео с францускога Јован М. Јовановић. Надамо се, да ће ове године Босна и Херцеговина дати Задрузи више претплатника него досадањих година.

* Као 2. свеска *Књига Матице Српске* изашла је књига Дра Б. Дера *Аграрни покрети у старом Риму с особитим обзиром на данашње наше пољопривредне прилике*. — Садржај: 1. Увод, 2. Пољопривредно стање у старом Риму до аграрних покрета, 3. Аграрне борбе до великих рефорама браће Граха, 4. Браћа Гиберије и Кај Граси. Реформе учињене од њих нарочито у хатар сиромашног сељачког света и послерад им, 5. Аграрне прилике након смрти браће Граха. Реформе Корнелија Суле и Јулије Цезара. Доба римских царева, и 6. *Додатак* Летимичан поглед на пољопривредне прилике наше земље уопште а нас Срба понаособ.

* Изишла је из штампе 208. књига *Летописа Матице Српске*, са овим садржајем: I. Одломак из написане пре 1891. расправе о главним моментима из живота св. Саве првог српског архиепископа. Од Илариона Руварца; II. Пожаревачки мир (1718. г.)

Историјска студија дра Драг. М. Павловића (свршетак); III. Јовча. Приповијетка Борисава Станковића; IV. Анакреонт, Шилер и П. Петровић Његуш. Од проф. Моја Медића; V. Књижевност; 1. Оцјене; „Босна и Херцеговина у хрватској приповијетци“. Од Светозара Ђоровића; „Altkirchenslavische Grammatik von W. Vondrak“. Од дра Александра Белића; „Жене и деца Стевана Првенчаног. Од Љуб. Ковачевића“. Од Др. Јов. Радонића; 2. Прикази: а) *Белетристика*: „Песме Цветка Јаковљевића I.“ Пера С. Талетов; б) *Историја књижевности*: „Dr. Matija Murko, Rođetak Gajevih Novin in Danice“. Р. Врх.; в) *Историја и филологија*: „Ко је Ђемо Брђанин, од Јов. Н. Томића“. Ј. Р. — „Don Frane Bulić, Po ruševinama staroga Solina“, Ј. Р. 3. Белешке; VI. Нове књиге. Ј. Р.

Књижевни Одбор Матице Српске имао је 19. јула (1. августа) своју редовну сједницу под предсједништвом А. Хаџића, предсједника друштвеног. Од приједмета наводимо: Предсједник јавља, да је на парастоу за стогодишњицу архим. Јована Рајића у Ковиљу заступао Матицу Српску. — Др. Конст. Јиречек у Бечу јавља, да се не може примити сарадње на монографијама из српске књижевности. — Умолиће се г. др. Рад. Симоновић, да према свом писму, напише путописну и етнографску слику о Топуском. — За Летопис се примају: *Писма из манастира*, приповијетка у стиховима Милете Јакшића; *Мосје Лесет*, приповијетка Милана Будисављевића; *Прва пјесма*, новела А. Г. Матоша; *О неком парадном предању*, расправа архим. Иларијона Руварца; *Кнез Радењковић*, расправа дра Јована Радонића, за књиге за народ: *Косово*, збирка народних пјесама с тумачењем од Тих. Остојића. — Нису примљени ови рукописи: Превод Хајнеових пјесама: *Сјеверно море*, од Ј. Живановића; *Ускок*, приповијетка непознатог писца; *Карадагмија*, спјев Р. М. Тунгуза; *Моје искрице*, пјесме Јова Калића; *Срп. нар. пјесме*, збирка М. Обрадовића. — На расписану награду су издана оцјенивачима још ова позоришна дјела непознатих писаца: *Консул*, *Оборени грм*, *Оливера*. — На оцјену се издаје рукопис Ђ. Стратимировиће *О Вогићу*, *Вучковићу*, *Стратимировићу*.

* *Исти је Одбор Матице Српске* имао и 23. августа (5. септ.) свој редовни састанак. Од приједмета наводимо: М. Ђ. Милићевић у Биограду захваљује на избору за почасног члана. — На позив *Друштва хрватских књижевника* у Загребу на прославу 400-годишњице хрватске умјетне књижевности није се донијела никаква одлука, јер се незна термин прославе. — Узима се на знање одлука Управног Одбора о дефициту књижевних фондова и о начину подмирења. — Нацрт за правила редакционог подбора издаје се појединим члановима на проучење. — Примају се за књиге за народ приповијетке С. Матавуља: *С мора и с планине*. — Издају се на оцјену саставци за књиге за народ: *Економи и економија* и *О срећи*. — Прима се за Летопис расправа Иларијона Руварца,

Ђурађ Вуковић десниот српски и Ђорђе Кастриота-Скендербег, вођ арбанашки године 1444.

* *Српска Матица* спрема свој календар за 1902. годину који ће изићи у серији књига Петра Коњевића. Календар ће бити са сликама.

* Изишле су у врло укусном издању *Пјесме* Јована Дучића, књига I. Цијена је 2 круне. О овој лијепој збирци пјесама донијећемо у једном од наредних бројева опширнији приказ.

* На приједлог госп. Марка Цара да се приликом педесетгодишњице смрти Владике Рада заснује на Цетињу *Народна Библиотека*, налик на сличне институције у већих народа, понудио је професор новосадске гимназије г. *Александар Сандић* на дар новој библиотеци — ако се оснује — читаву своју књижницу која броји преко 1000 комада, међу којима има и разних србуља штампаних и у рукопису. Ова племенита одлука српског књижевника поздрављена је на Цетињу са усхићењем и захвалношћу. Не знамо да ли се на остварењу овог приједлога г. Цара, што је изишао у нашој *Зори*, што отпочело, а мисао је лако остварљива и достојна великог пјесника.

* Др. Јован Јовановић-Змај јавља да му прилике не допуштају да и даље остане издавач своје листу *Невену* и да га предаје у руке издавачком друштву *Рад*. Све што се тиче уредништва треба слати на пјесникову адресу у *Каленицу-Срем*, а претплату на уредништво *Невена* у Нови Сад. Ко се до Нове Године претплати на *Невен* за цијелу годину добиће као засебан дар *Међеневне*, књигу за дјецу са сликама коју је већ спремио и уредио *чика Јова*.

* Наш сарадник г. Јован Протић издао је овај позив на претплату: „Дао сам у штампу моју *Приповетку како се покојни поп Аврам Несторовић свadio са покојним Нестором Аврамовићем*. У овој је приповијетци карикираним маниром приказана некадања тако смијешна борба наша два сталежа: свештенства и учитељства, а као књижевно дјело интересантно је као имитација познате Гогољеве приче „Приповетка како се свadio Иван Ивановић са Иваном Никифоровићем,“ што је изишла у изврсном пријеводу Ђорђа Поповића-Даничара у Народной Библиотеци Браће Јовановића. Књига ће изнијети десетак штампаних табака на лијепој артији и у врло укусном издању. Цијена јој је само 1 круна а за Србију 1 динар и 20 пара. Скупљачима дајем десету књигу на дар или вриједност у готовом новцу. Претплату и имена претплатника ваља слати на адресу: Јован Протић, гимн. катихета, *Mostar* (Hersegovina).

* У Пешти је почео излазити српски лист *Обртник* под уредништвом Младена Пилића, машинског инжењера. Лист излази једаред недељно а бави се чисто привредним, обртничким и трговинским питањима.

* *Зборник* црквених богослужбених пјесама, псалмова и молитава, извод из типика и црквено-словенски рјечник, за православне српске цркве и школе на свијет издали: протојереј Јован Живановић, професор у богословији и Јован Живановић, професор у гимназији. У Срем. Карловцима, Српска Манастирска Штампарија 1901. Цијена је књизи 7 круна.

* Примили смо на приказ: *Српска Православна Херцеговачко-Захумска Митрополија* при крају 1900 године. (С додатком). Издао Серафим Перовић, митрополит. Уредио Јован Муцковић, митрополитов тајник. У Мостару, 1901. У овом шематизму налази се и историјски рад архимандрита Илариона Руварца *О хумским епископима и херцеговачким митрополитима до године 1766*.

* *Књаз Арванит*, драмски чин књаза Николе I. преводи се на њемачки. Преводац је гђа Милена дра Жарка Миладиновића из Руме.

* Као што читамо по листовима: позната фирма Петра Николића у Загребу дала је израдити и у велике распродаје нову слику од академског сликара А. Боцарића *Гуслар на збору или На развалинама царства српског*. Чим примимо слику донијећемо опширан приказ на њу.

* *Извештај* о конгресу против алкохолизма одржаном у Бечу 9.—14. априла 1901. од дра. Љубомира Ненадовића. Панчево, штампарија Драгутина Витишлагера 1901.

* *Школски Музеј* у Београду, IV. извештај за 1900. и 1901. годину, саставио Д. Ј. Путниковић, учитељ, управник Школског Музеја. Београд, Штампарија Драгољуба Миросављевића, 1901.

* Изишла је као 45. књига издања Чупићеве *Задужбине* у Биограду: *Примјери чојства и јунаштва*, прибиљежио Војвода Марко Миљанов-Поповић Дрекаловић. Штампано у државној штампарији Краљевине Србије. Биоградско Коло препоручује ову колико важну толико и симпатичну књигу.

* Српска Књижевна Задруга издала је и четврту књигу Толстојева романа *Рат и мир* у изврском пријеводу Милована Ђ. Глишића.

* У другој свесци *Гласника Матице Далматинске* написао је Марко Цар пријеглед из новије српске књижевности.

* У Будимпешти почео је излазити српски политички лист *Народни Глас* као орган социјално-демократске странке у Угарској. Уредник је Милорад Поповић.

* *Лист удружења поштанско-телеграфске омладине* почео је да излази двапут у мјесецу под уредништвом Милоша М. Бошковића. У листу је заступљена стручна, забавна и поучна садржина.

* Српски листови из Краљевине пуни су хвале о умјетничкој изради портрета Краља и Краљице од Влаха Буковца. Ови ће се портрети олеографски умножити.

Словенска

* П. П. Гњедић издао је прву свеску својих комедија. Он је у Руса данас један од најомиљенијих комедиографа.

* *Гроф Лав Толстој* пише нов роман који се бави догађајима из черкеског устанка на Кавказу.

* *Хенрик Сјенкијевић* ради на свом љетњиковцу у Карпатима историјску новелу, чији је јунак Јан Собијески. Затим је намјеран да отпочне серију романа из Наполеонова живота, за који он већ од више година купи материјал.

* Одбор за подизање споменика Николају Васиљевићу Гогољу издао је *Конкурс на састављање пројекта*. У Конкурсу се вели, да ће се споменик подигнути у Москви и запауће 90.000 рубаља.

Шпана

* Католички калуђер С. Tondini de Quarenghi превео је на талијански Његошеву оду *Црногорац свемогућем Богу*, а 21 јуна држао је у Париској Академији Лијепих Вјештина своју расправу *La Serbie et la fin d'une contestation pascale de trois siècles*. Расправа је обратила на се велику пажњу и штампана је у аналима исте Академије.

* *Zólyom és Vidéke* доноси у свом подлистку на мађарском језику пријевод хумореске Јована Протића: *Само један дан*. Превео је Драгомир Костић-Букуров.

* Академија у Штокхолму додијелила је познату Нобелову награду од 50.000 круна славном пољском романсијеру Шенкијевићу за његов роман *Quo Vadis*, као најбоље дјело идеалистичнога смјера.

Читшуља

И раствори се нови један гроб и спустише му у загрљај хладни опет једнога великога Србина, патриоту, државника, поштењака и незаборавног нам пријатеља

Аћима Чумића.

„У подитичкој историји Србије за пошљедњих тридесет година, тако пуној разноврсности и шаре-

нила, тешко да ће се наћи још које друге, толико снажне и импозантне, а у исто вријеме и толико интересантне и симпатичне појаве, као што је Аћим Чумић.

Природа га је обдарила била обилном руком свим оним даровима, који објашњавају велике предводнике маса народних на судбоносним прекретима њиховог историјског развоја. Таленат који граничи са генијалношћу; карактер, који би вазда и свугдје, својом чврстином и својом несебичношћу, могао послужити као узор; дубок и сигуран поглед на људе и прилике својега времена и своје средине; ријеч, која заноси својом топлином и осваја својом неодољивом логиком и разложношћу; а уз то све још и пространо правничко и политичко образовање и неуморна активност, и најсимпатичнија предусретљивост у опхођењу друштвеном, и готовост да сваком пријатељу, познанику, Србину, човјеку у опште, помогне у невољи свим својим силама — такав је то огроман политички капитал, који је Чумић донио собом, када је, прије тридесет и неколико година, ступио на јавну позорницу наше отаџбине“.

Овако, над отвореним му гробом, при пошљедњем опроштају с њиме, говори министар народне привреде госп. Др. М. Ђ. Миловановић и из његових ријечи најбоље и најјасније се види, кога смо имали, а кога губимо у покојноме Аћиму Чумићу. Десетине година пролијећу, а оваки се људи не рађају! Јер велики покојник не само што је радио и душом и тијелом за Српство, не само што је готов био све своје па и живот сам жртвовати за њега, него је био и несебичан и скроман, не тражећи ни од кога да га диже, слави и велича због његових дјела, — а таки су људи најређи. Г. Миловановић и ово вели: „Аћим Чумић је био од оних, који кроз читав живот свој сију, да би други, млађега кољена, који за њим дођу, нашли богате и обилне жетве. Својим народним идеалима он је предано служио и у срећним и у несрећним данима, без одмора и починка, не очекујући никакве награде, не надајући се чак ни да ће доживити дан њихових остварења“.

Слава му!

СА Д Р Ж А Ј: Приповијетке: Стеван Сремац: *Чича Јордан* (свршетак). — Matilde Serao: *Мртви Христос*, превео Љуб. Нер. Влачић. — Пјесништво: Осман А. Бикић: *У домовини*. — Лазар Димитријевић: *Ферида*. — Чланци: Павле Поповић: *О Горском Бијенцу* (наставак). — **Оцјене и прикази:** Рјечник хрватскога језика и два тисла Бура Даничића. — *Цени француско-српски речник*, саставио Ј. Н. Стевовић, приказује Михајло Ј. Борђевић. — **Позориште.** — **Хроника:** *Српска. Словенска. Страна. Читшуља.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништу. — Поједина свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редака у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера билеговине.